

II.

A KÖNYVTÁRI MUNKA MÓDSZERTANI
KÉRDÉSEIRŐL

A katalogizálási szabályok nemzetközi egysége felé

N. RÁCZ ARANKA

A katalogizálási szabályok problémája, különösen a második világháború befejezése óta, egyre növekvő mértékben foglalkoztatja a katalogizálási szakembereket még abban az esetben is, ha hazájukban éppen nem foglalkoznak a szabályok átdolgozásával. A katalogizálási szabályok revíziója nálunk 1952-ben, a címleírási szabvány megjelenésével, egyelőre lezárult, a revízió problémája mégsem kerülhet le teljesen a napirendről, egyrészt azért, mert nincs az a jó megoldás, amelynél jobbat ne lehetne keresni, másrészt mivel a katalogizálás nemzetközi egységesítésének gondolata az IFLA (International Federation of Library Associations) 1954-es határozata óta újból előtérbe került, ami szintén nem lehet számunkra közömbös.

E tanulmánynak nem feladata, hogy az összes katalogizálási szabályzatokkal kapcsolatos munkákat nemzetenként számbavegye és összehasonlítsa. Célja csak annyi, hogy képet adjon azokról a legfontosabb irányzatokról, amelyek a most folyó revíziós munkákkal kapcsolatban jelentkeznek és ismertesse a törekvéseket, amelyeket az IFLA a katalogizálás nemzetközi egysége érdekében kifejt. A mai problémák megértéséhez azonban nélkülözhetetlen, hogy az olvasó a kérdéseket fejlődésükben lássa. Ezért adtam meg minden irányzattal kapcsolatban a katalogizálási szabályzatok problematikájának, a szabályzatok kialakulásának rövid történetét is, beállítva a társadalom fejlődésének egészébe. Ez a dialektikus módszer arra a következtetésre vezet, hogy az állományfeltárás problémájának megoldása mindig az adott társadalmi rendszer minőségétől és fejlettségi fokától függ. Minél szélesebbkörű a betű ismerete, minél szélesebb rétegek számára válik közkinccsé a tudomány és a műveltség, annál szélesebb a könyvtárak használóinak köre, és annál nagyobbak az állomány feltárásával kapcsolatos igények. A katalogizálás revíziója is arra utal, hogy a társadalom ismét új követelményeket támaszt a könyvtárakkal és a katalógusokkal szemben.

Mivel a kérdésre vonatkozó irodalom a szakfolyóiratok és kiadványok rengetegében szétszórta található, talán szolgálatot teszek a magyar katalogizálás szakembereinek azzal is, ha tanulmányom jegyzetében a legfontosabb irodalmat összefoglalom.

*A katalogizálási szabályzatok kialakulása.
A Porosz Instrukciók és az ALA 1908-as szabályzata*

A középkori szerzetesi könyvtárak néhány száz kötetéhez, amelyeket egy-két írástudó szerzetes használt, még nem kellett katalógus. E könyvtárak jegyzékei nem egyebek többé-kevésbé rendszerezett leltáraknál, amelyek főleg az állomány nyilvántartására szolgáltak. A mai értelemben vett katalógus későbbi fejlemény. Fogalmába beleértődik, hogy olyan gyűjtemény leírásáról van szó, amely nagysága miatt már csak írásban tartható számon és az egyes címek a jobb tájékozódás érdekében, bizonyos szempontok szerint rendeződnek. Ilyen katalógusok készültek a szempontok állandóan fokozódó differenciálódásával, a XVI. századtól egészen a XIX. század elejéig.¹ Ebben a korszakban, főleg a XVIII. századtól kezdve, keletkeznek a fejedelmi udvarokban, városi tanácsok tulajdonában, egyetemeken azok a korlátozott nyilvánosságú, több ezer kötetes tudományos gyűjtemények, amelyek használatához már valamiféle katalógus volt szükséges. E katalógusok legtöbbször tartalmi szempontok szerint rendezettek, a mű bibliográfiai leírása ekkor még kisebb jelentőségű. Ez utóbbit a nagy, összefoglaló, tudományos bibliográfiák tartják először fontosnak. Az első bibliográfiai leírásra vonatkozó javaslatokat *Gesner Bibliotheca Universalis*ának függelékében, a *Pandectarium*ban találjuk. *Gesner*nél éppen úgy, mint későbbi könyvtáros és bibliográfus utódainál, a mű leírására vonatkozó szabályok még a szakrendszerrel együtt, ezzel összefüggésben szerepelnek. Ebben a korszakban nem jelentkezik még a bibliográfiai leírás, mint külön probléma. A XVIII. századtól kezdve azonban egyes könyvtárosok már arra törekednek, hogy a könyvek katalogizálását bizonyos szabályok szerint végezzék.

Az első modern értelemben vett katalogizálási szabályzat, amely a mai katalogizálási gyakorlatnak szinte minden problémáját felveti, Antonio *Panizzin*ak, a British Museum újjászervezőjének nevéhez fűződik. A szabályzatot hosszú harc után, 1839-ben hagyta jóvá a parlament által a könyvtár ügyeinek felülvizsgálatára kiküldött bizottság. Ezzel életbe lépett a híres 91 pont. *Panizzi* szabályzata különösen az angolszász katalogizálási gyakorlatra hatott hosszú ideig. Lényegében belőle indult ki *Cutter* szabályzata is. A testületi szerző sokat vitatott fogalma szintén *Panizzi* szabályzatában merült fel először. Azt azonban, hogy éppen a British Museummal kapcsolatban születik meg ez a szabályzat, mégsem csupán *Panizzi* éleselméjűségével kell magyaráznunk. Oka társadalmi jellegű. A British Museum Könyvtára, az angol virágzó kapitalizmus nagy tudományos gonddal és anyagi ráfordítással létrehozott, hatalmas reprezentatív gyűjteménye *Panizzi* előtt szinte hozzáférhetetlen állapotban volt. Állományának korszerű feltárását az a demokratikus társadalmi igény sürgette, amely a könyvtárat, a könyvtárak problémáját és benne a British Museumét parlamenti ügyé tette. Nagyobb szerepe volt ebben a polgári demokratikus közönség igényének, mint a könyvtárosok lajstromozó hajlamának. Ezt a problémát csak egy

olyan merész, a hagyományoktól nem korlátozott ember oldhatta meg, amilyen *Panizzi* volt.

Panizzi után, a XIX. század második felében az érdeklődés, nem utolsósorban a könyvtárak használóinak nyomására, a katalógusok és a katalogizálás felé fordult. Egymás után jöttek létre a nagyobb gyűjtemények katalogizálási szabályai: *Angliában* a különböző tudományos és egyetemi könyvtárak (Bodleian Library, Cambridge University Library) házi katalogizálási szabályai; az *USA*-ban *Jewett*,² *Cutter*³ szabályai, amelyek a későbbi ALA szabályzat elődei, a Library of Congress szabályzata; *Franciaországban* *Delisle*⁴ szabályzata, amely sok ösztönzést kapott *Panizzitól* és egységesítette a Bibliothèque Nationale katalogizálási gyakorlatát; *Németországban* a különböző nagy könyvtárak szabályai, mint például a *müncheni* bajor királyi könyvtár *Schrettinger* által 1850 körül összeállított szabályzata, amely az Országos Széchényi Könyvtár régi cédulakatalógusához is mintául szolgált; majd *Dziatzko* szabályzata,⁵ az ún. breslauer szabályzat; *Olaszországban* *Fumagalli*⁶ szabályzata. A sort az a két nagyszabású katalogizálási szabályzat zárja le, amely a század utolsó éveiben készült el, végső formáját azonban az 1908-as kiadásban kapta: az ALA katalogizálási szabályzata⁷ és a berlini *Porosz Instrukciók* néven ismert szabályzat.⁸ E két szabályzat megjelenésétől kezdve iskolát teremtett, hatásuk nemcsak országaikon belül, hanem külföldön is érvényesült. Jelentőségük indokolja, hogy velük részletesebben is foglalkozunk.

A Porosz Instrukciók (P. I.)

A *P. I.* előzményei *Dziatzko breslauer* szabályzatára nyúlnak vissza, amely a 80-as évek végén már több német tudományos könyvtárban (*Königsberg, Münster, Berlin*) használatos volt. Erre támaszkodott az a szabályzat is, amelyet 1890-ben *Ippel* vezetése alatt dolgozott ki egy bizottság *Berlinben* és amelyet egy porosz miniszteri határozat 1892-ben az összes porosz egyetemi könyvtárak számára kötelezővé tett. A porosz központi katalógus felállítására vonatkozó határozat új katalogizálási szempontokat vetett fel. A *berlini* szabályzat bevezetésével már némileg kialakulóban levő egységet a könyvtárak még szélesebb körére kellett kiterjeszteni. Ehhez olyan viszonylag egyszerű és áttekinthető szabályzatra volt szükség, amelynek alkalmazása nem okoz nehézséget. Így jött létre az *Instrukciók* 1899-es első változata, amelynek átdolgozott formája az 1908-as kiadás.

A *P. I.* célja tehát az volt, hogy a német tudományos könyvtárak katalogizálási gyakorlatát egységesítse és ezzel lehetővé tegye a porosz központi katalógus létrejöttét. A szabályzat szerkesztői kizárólag a tudományos könyvtárak gyakorlatát tartották szem előtt, a „nagyközönség” szempontjai e szabályzatban még nem kapnak helyet. Bizonyos fókig érthető ez a magatartás, ha figyelembe vesszük, hogy *Németországban* akkor még a közművelődési könyvtárügy csak kezdeti lépéseit tette meg, nem is lehetett befolyással a szabályzat kialakítására. Az an-

golszász világban akkor már kialakult közművelődési könyvtári gondolat pedig sehogy sem illett a német viszonyokhoz.

A *P. I.* legjellemzőbb vonása a szigorú logika, amely elsősorban felépítésében nyilvánul meg. A katalogizálás egész problematikáját rendszerbe foglalja. Ez a logikus felépítés volt a *P. I.* legnagyobb vonzóereje, ez segítette terjedését főleg az európai könyvtárügyben és tartotta fenn tekintélyét egészen a második világháború végéig.

A szigorú logika megnyilvánulását kell látnunk a szabályzatnak a szerzőről és a tárgyi rendszőről vallott felfogásában is. Szerzőnek csak személyt tekint. A német könyvtárak hagyományát folytatva testületet nem fogad el szerzőnek, hanem minden olyan művet, amelynek nincsen személyes szerzője, tárgyi címe alatt vesz fel. Ez a helyenként kissé merev logika, párosulva a könyvtári munkának kizárólag a tudományos kutatásra korlátozott, arisztokratikus szemléletével, eredményezte a *P. I.* legtámadhatóbb, legtöbbet is vitatott fejezetét: az anonimák rendszaváról szóló szabályokat, amelyek végső fokon a különben kitűnő szabályzat szélesebbkörű elterjedését és tartós sikerét akadályozták meg.

A rendszó a mű leírásának az az eleme, amelynek kapcsolatot kell teremteni az olvasó és a keresett mű könyvtári példánya között. Rendkívül jelentős tehát az az elv, amely a rendszó megválasztását határozza meg. A napjainkban folyó vitáknak is ez egyik sarkalatos kérdése. A *P. I.* összeállítóinak az volt a fő gondjuk, hogy olyan elvet juttassanak érvényre, amely a kutató és a könyvtáros számára egyformán használható kulcsot ad a keresett cím megtalálásához és szerző nélküli művek esetében is biztosítja a katalogizálás elvi egységét. Ezért döntöttek az ún. grammatikai elv mellett. Eszerint a szerző nélküli művek esetében az első rendszó a címbe szereplő első nominatívus, amelyet a cím többi szava az első nominatívustól való grammatikai függőségük sorrendjében követ. Olyan szigorúan grammatikus nyelvekben, mint a német, vagy a latin, ez az elv sok esetben természetesen kínálkozó megoldás, amelyet a címek egy jelentős mennyisége igazol is. Az esetek nagy számában azonban sok nehézséget és felesleges fontolgatást idéz elő.

A grammatikus elv alkalmazásával a *P. I.* nemcsak a logika törvényeit követte, hanem megőrizte a német könyvtárak sok évtizedes könyvtári és címleírási hagyományát is.⁹ Hogy ezt az elvet a *P. I.* megtartotta, az nemcsak a német könyvtárosok közismert hagyománytisztelőével magyarázható, hanem az akkori porosz társadalmi rend és állam feudálkapitalista jellegével is, amelybe ez a szemlélet beleillett.

A grammatikus elvvel szemben kezdettől fogva jelentkezett az ellenvélemény. Robert *Gradmann*, a tübingeni egyetem könyvtárosa 1908-ban, tehát a *P. I.* második kiadásának megjelenési évében már nehézkesnek ítéli ezeket az előírásokat.¹⁰ *Gradmann* egészen nyilvánvalóan a számára modernebbnek tűnő angolszász szemlélet hatása alatt azt vallja, hogy a katalógus nem tudományos kutatási terület, hanem egyszerű gyakorlati segédeszköz a könyvtár használatához, amely annál jobb, minél egyszerűbb, minél könnyebben kezelhető és minél olcsóbb. *Gradmann* a tübingeni egyetem könyvtárában be is vezette a rendszó mechanikus elvét. Érvelése azonban szükségszerűen kudarcot vallott,

hiszen mind a könyvtári hagyomány, mind pedig a társadalomnak a könyvtárak feladatairól vallott felfogása akkor még a *P. I.*-t támogatta. Az utóbbinak népszerűsége évről évre nőtt, amelyet különösen az a körülmény támogatott, hogy mind a *Berliner Titeldrucke*, mind a *Preußischer Gesamtkatalog* a *P. I.* alapján készült.

Gradmann kísérlete után hosszú ideig nem jelentkezett a kritika a tudományos könyvtárak részéről. Csak 1931-ben, az erlangeni könyvtároskonferencián került újra a kérdés napirendre. *W. Weinreich*¹¹ kritizálta igen erősen a *P. I.*-nek éppen az anonímák rendszavával kapcsolatos álláspontját, a grammatikus elvet és a mechanikus elvre való áttérést javasolta, amely egyszerűbb és olcsóbb. *Weinreich* sem aratott azonban elődjénél nagyobb sikert. A *P. I.* védelmezői azzal háritották el kritikáját, hogy a két hatalmas német bibliográfiai vállalkozás szabotálása lenne egy ilyen alapvető változtatás. Ebben kétségtelenül volt is igazság.

A közművelődési könyvtárügy fejlődése következtében szükség-szerűen jelentkezett az elégedetlenség a *P. I.*-kal szemben a közművelődési könyvtárak körében is.¹² Kezdetben a nagyobb közművelődési könyvtárak külön állították össze saját katalogizálási szabályukat, természetesen erősen támaszkodva a *P. I.* előírásaira. E szabályzatok közül legnagyobb hatású az 1924-ben megjelent *lipcsei* szabályzat volt.¹³ Később a 30-as évek elején felmerül a szabályzatok egységesítésének szükségessége. 1934-ben jött létre az a bizottság, amely 4 évi munkával kidolgozta a közművelődési könyvtárak egységes, 1938-ban meg is jelent szabályzatát.¹⁴ E szabályzat legnagyobb eredménye, hogy *Vorstius* javaslatára már a mechanikus elvet alkalmazza az anoním címek katalogizálásánál. Egyébként azonban ez a szabályzat is erősen ragaszkodik a *P. I.*-hoz, sokszor még a szabályok szövegében is. Komplikált volta, nehézkes szövegezése miatt nem bizonyult tartós megoldásnak, hiányosságain sokáig különböző példatárak kiadásával igyekeztek segíteni.

A *P. I.* tekintélye a tudományos könyvtárak körében azonban egyelőre még növekedett, különösen amikor 1936-ban a porosz központi katalógus össznémet központi katalógussá alakult (*Deutscher Gesamtkatalog*) és amikor bekapcsolták hatáskörébe az osztrák könyvtárakat is. A *Deutscher Gesamtkatalog*-on keresztül megvalósult (néhány kivételtől eltekintve) a katalogizálás egysége *Németországban* a *P. I.* alapján. A második kiadás megjelenésétől 1938-ig, a második világháború kitöréséig eltelt 30 év elegendő volt ahhoz, hogy a katalogizálás megszilárduljon és a változtatásokat problematikussá tegye a meglévő katalógusok hatalmas tömege.

A *P. I.* kétségtelen fogyatékoságai azonban mégis napirenden tartották az átdolgozás gondolatát. 1943-ban *H. Fuchs* és *Joris Vorstius*, a német könyvtárügy e két legtekintélyesebb katalogizálási szakembere, azt a feladatot kapta a birodalmi kultuszminisztériumtól, hogy egymástól függetlenül készítsék el a szabályzat átdolgozásának tervét. E tervek el is készültek, azonban a háborús viszonyok miatt nem kerülhetettek a könyvtárosi közvélemény elé megvitatásra.

Az ALA 1908-as szabályzata

A századfordulón az amerikai könyvtári gyakorlatban is jelentkezik a katalogizálási szabályok egységesítésének szükségessége. Elkészítését különböző körülmények siettetik. Közülük a legfontosabb az amerikai vezető könyvtárosoknak az a meggyőződése, hogy a könyvtáronkénti katalogizálás drága, ezt olcsóbbá tenni csak központilag előállított, nyomtatott katalóguscédulákkal lehet. A Library of Congress 1901-ben indítja meg nyomtatott katalóguscéduláinak sorozatát. Közben saját szabályait is revízió alá veszi. Ugyanebben az évben hívja életre az ALA (American Library Association) azt a bizottságot, amelynek feladata az ALA egységes katalogizálási szabályainak kidolgozása hasonló központi katalogizálási célokra. A bizottság elnöke James C. M. Hanson, aki egyben a Library of Congress katalogizálási osztályának is a vezetője. A körülmények ilyen szerencsés találkozása következtében megvolt a lehetősége egy olyan egységes katalogizálási szabályzat kidolgozásának, amely egyesíti a Library of Congress és a különböző egyetemi könyvtárak gyakorlatát és a katalógusok kialakításához egységes alapot szolgáltat.

Az 1908-as szabályzat részben Ch. A. Cutter: *Rules for a dictionary catalog* c. munkájának 3. kiadására (1891), részben Panizzi szabályzatára (1841) támaszkodott. Tekintetbe vette emellett a British Museum katalógusát és a Library of Congress nyomtatott katalóguscéduláit.

Egészen más történelmi körülmények és más társadalmi viszonyok között születik meg tehát a *Cataloging Rules*, mint kortársa, a *P. I. Amerika* a századfordulón a polgári demokrácia fellegvára, ahol a közművelődési könyvtárügy már jelentős múltra tekint vissza és e könyvtárak a nem akadémikus műveltségű olvasók millióit szolgálják ki. A könyvtár feladatait sokkal demokratikusabban és gyakorlatiabban fogják fel Amerikában (Cutter!), mint az Óvilágban. A katalógus mind a tudományos mind a közművelődési könyvtárban gyakorlati segédeszköz csupán, amely akkor jó ha egyszerű, és olcsó. Az egyszerűsége és a gyakorlati követelmények kielégítésére való törekvés a fő jellemvonása az ALA szabályzatnak. A gyakorlat követelményeit tartotta elsősorban szem előtt az anonímák rendszavának megválasztásában is. Eszerint szerző nélküli műveknél a cím első szava a rendszó, nem véve figyelembe a névelőket (mechanikus elv). Ez az egyik fő különbség, amely a *P. I.* követőit és az angolszász iskola híveit elválasztja. A másik különbség a szerzőség kérdésének felfogása. Az ALA szabályzat szerzőnek tekint bizonyos esetekben testületeket, intézményeket, szervezeteket, társaságokat is. Ezt a felfogást Panizzitól vette át. A rendszóválasztás mechanikus elve mellett a testületi szerzőség alkalmazása különösen célszerű. A cím első szava igen sok esetben nem ad olyan rendszót, amely a kiadvány megkülönböztetésére alkalmas volna. A testületi szerzőség bevezetése tehát egyben az anoním címek számának korlátozását is jelenti. A testületi szerzőség viszont számos új problémát vetett fel, amelyek tisztázása a napjainkban folyó viták egyik fő témája.

Az ALA szabályzatát elfogadták az angol könyvtárak is. Így ez a

közös angolszász szabályzat bizonyos egységet hozott létre legalább az angol nyelvterületen belül.

A szabályzat hiányai, szerkezetében mutatkozó következetlenségek, valamint a könyvkiadás fejlődése azonban már a 30-as években akut kérdéssé teszik az 1908-as ALA szabályzat revízióját. Az ALA katalogizálási és osztályozási bizottsága meg is kezdi a munkát, összegyűjtve a véleményeket, javaslatokat. Mivel a panaszok főleg a szabályzat hiányaira vonatkoztak úgy határoz, hogy a revízió inkább a szabályzat kiterjesztésére, mint megváltoztatására irányuljon. A munka — sokszor részletekbe veszve —, lassan haladt. 1936-ban azonban újult erővel indult meg és közel 6 évi munka eredményeképpen 1941-ben megjelent a revideált szabályzat ideiglenes szövege, amely lényegében az 1908-as kiadás bővítése volt.¹⁵ Kiegészült a különleges könyvtári anyag: sorozatok, hivatalos kiadványok, zeneművek, térképek stb. katalogizálási szabályaival; bővült a meglévő szabályok köre, hogy választ adjon a gyakran előforduló különleges esetekre; jobb és illusztratívabb lett a példanyag stb. A katalogizálás meglévő problémáit azonban ez a revideált szabályzat sem oldotta meg. Áttekinthetetlenek, túl bonyolultnak bizonyult. A. Osborn sokat idézett cikkében¹⁶ arról a krízisről beszél, amely a katalogizálásban a minden részletre kiterjedő szabályok uralma következtében állt elő. A kritikák nyomása alatt az ALA végrehajtóbizottsága úgy dönt, hogy a szabályzatot újabb revízióra bocsátja. Az 1941-es tervezet revideált, végleges kiadásának szerkesztése 1946-ban kezdődik. A katalogizálási bizottság döntése alapján a szabályzatot két részben adták ki. Az első rész a Library of Congress kiadásában jelent meg¹⁷ és az általános szabályokat, fogalmi meghatározásokat és a címlírás szabályait tartalmazza. Ez az első rész Osborn elveit érvényesítve rendszerbe foglalja és egyszerűsíti a szabályokat. A második rész¹⁸ az ALA kiadásában jelent meg 1949-ben, a rendszóra vonatkozó szabályokat tartalmazza az előbbiekhöz viszonyítva jóval bővebb terjedelemben.

Az 1908-as verzió az angol és az amerikai gyakorlat közös szabályzata volt, ennek megfelelően az angol könyvtárosok 1939-ig részt is vettek a revíziós munkában. A háború kitörése azonban megakadályozta a tevékeny együttműködést. Így az 1949-es kiadásban voltaképpen csupán az amerikai gyakorlatot vették figyelembe, ami a szabályzat egyéb hibái mellett szükségszerűen váltotta ki az angol könyvtárak kritikáját és elégedetlenségét. E kritikának adott hangot a *londoni* egyetem nyári kurzusán 1953-ban tartott előadássorozat, amely a mai angol katalogizálási gyakorlat problémáit veti fel.¹⁹

Az egységes katalogizálás kialakulása nemzeti keretekben a két világháború között

Természetes dolog, hogy a katalogizálás egységére való törekvés először olyan országokban jelentkezik, ahol a katalogizálásnak hagyományai vannak és az egységes szabályzat is e hagyományok valamelyikére épül. Így történt ez az előbbieken tárgyalt két szabályzat esetében is.

Az országos érvényű, egységes katalogizálási szabályok kialakulása az európai országokban általában a két világháború közötti időszakra esik. E szabályok kialakulásában nagy szerepe van a hazai már használatban levő szabályok mellett az előbbieken tárgyalt két szabályzat valamelyikének. Szolgáljon ennek illusztrálására néhány példa.

Az első világháború befejezése után az elsők között *Olaszországban* született meg az egységes katalogizálási szabályzat 1922-ben.²⁰ Előtte a könyvtárak részben *Fumagalli* szabályzatát, részben saját katalogizálási szabályzatukat használták. Az új szabályzat az 1908-as ALA szabályzaton alapul, ettől azonban egyes kérdésekben, így a testületi szerző rendszavának megállapításában lényegesen el is tér. A szabályzat terjedése fokozatosan alakította ki a katalogizálás egységét. A teljes egység azonban mindmáig nem valósult meg. A Firenzei Nemzeti Könyvtár például nem fogadta el a testületi szerzőség elvét. A nagykönyvtárak gyakorlatának egységesítése csak a tervezett kollektív katalógus megvalósulásától várható.²¹

Nálunk 1924-ben dolgozta ki az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (OKBK) az első országos érvényű katalogizálási szabályzatot a központi címjegyzék használatára, amely rendeltetésénél fogva a katalogizálás egységesítésére volt hivatott. Ez a szabályzat nyomtatásban 1928-ban jelent meg.²² Alapelveiben, sokszor még szövegében is a *P. I.*-kat követi. Egy lényeges újítást azonban tartalmaz, és pedig az anonímák tekintetében. A grammatikus rend helyett a rendszóválasztásban a mechanikus elvet alkalmazza: a tárgyi rendszó a cím első szava. Nem tekinti azonban rendszónak a határozott névelőt, a prepozíciókat és a kötőszavakat. A katalogizálás kívánt egységét azonban ez a szabályzat még nem tudta megvalósítani. Nagykönyvtáraink ragaszkodtak régi szabályaikhoz, amelyek az esetek többségében valamelyik német egyetemi könyvtár rendszerére nyúltak vissza.

Az OKBK szabályzatának 1944-es sokszorosításban megjelent javított kiadása²³ főleg a testületi szerzőre vonatkozó fejezetekkel bővült. Ezt a nagyjelentőségű változást kétségtelenül elősegítette az Országos Széchényi Könyvtár 1936-ban megkezdett rekatalogizáló munkája, amely ekkortól kezdve alkalmazza — angol és francia szabályzatok mintájára — a mechanikus elvet az anonímák esetében és a testületi szerzőt.²⁴ Az OKBK szabályzatai azonban nem hozták meg a kívánt eredményt a magyar katalogizálási gyakorlat egysége terén. Ez az egység majd csak a 2. világháború után, az új katalogizálási szabályzat alapján teremődik meg.

Lengyelországban az első országos érvényű katalogizálási szabályzatot József Grycz állította össze 1934-ben.²⁵ A lengyel könyvtári katalogizálás is, hasonlóan a mienkhez, 1945-ig katalogizálási gyakorlatában és szabályainak összeállításában a *P. I.*-kat tekintette mintának.

Ausztriában a 30-as években csatlakoznak a tudományos könyvtárak a *P. I.*-hoz és az egységes katalogizálást ennek alapján valósítják meg.

A *Szovjetunióban* az új szocialista könyvtárpolitika hozza meg az első országos érvényű katalogizálási szabályzatot, amelyet 1926—1934

között készített egy könyvtárközi bizottság.²⁶ E szabályzatra a meglévő hazai gyakorlat mellett főleg az ALA szabályzat hatott. Alkalmazza a testületi szerzőt, szerzőnélküli művek rendszavainak megválasztásában a mechanikus elvet követi. E szabályzat szerint dolgozott a Könyvkamara, eszerint készültek nyomtatott katalóguscédulái, amelyek jelentősen elősegítették az egységes gyakorlat kialakulását.

Ez a néhány példa is elegendő annak illusztrálására, hogy a katalógizálás egységének megteremtése nem könnyű feladat még nemzeti keretben sem. A meglévő hagyományok és az ezeket megtestesítő katalógusok mindig bizonyos konzervativizmusra kényszerítik a könyvtárakat. A szabályokat azonban mégis módosítani kell, mert változnak a katalógussal szemben támasztott követelmények, változik a könyvkiadás, sőt változás állhat be a nyelv használatában is, amint azt a most folyó német revíziós munkák során látni fogjuk. A változtatás tehát elkerülhetetlen még a katalógusok esetében is.

A katalógizálási szabályzatok revíziója a második világháború után

A bekövetkezett új történelmi viszonyok, ezzel kapcsolatban új kiadványtípusok keletkezése, a kiadványok mennyiségének rohamos növekedése és nem utolsósorban a meglévő szabályok nyitvamaradt problémái tették a szabályzatok revízióját újból időszerű feladattá világszerte a második világháború után. Alig van fejlettebb könyvtárügygel rendelkező ország, ahol ne foglalkoznának a szabályok problémájával. Itt csupán a legfontosabb irányzatok ismertetésére szorítokozom.

Új törekvések az USA-ban

A katalógizálásnak *Osborn* által megfogalmazott krízise nem szűnt meg az új szabályzatok (L. C. : 1947, ALA : 1949) megjelenése után sem. A kritika különösen az ALA szabályzatot marasztalta el éppen a rendszó-probléma megoldása tekintetében, amely nemzetközi szempontból is a leglényegesebb kérdések egyike. A szabályzat összefoglaló, elemző bírálatát *Seymour Lubetzky* állította össze 1952-ben. Második változatában 1953-ban jelent meg.²⁷ Tanulmánya első részében részletesen foglalkozik a 49-es szabályzat hibáival, második részében történeti fejlődésében elemzi a testületi szerzőség problémáit, a harmadikban pedig felvázolja az általa javasolt szabályzat alapelveit.

Lubetzky tanulmánya nagy visszhangot keltett hazájában és hazáján kívül is. Elveit, amelyek sok vitát idéztek elő — végső fokon kedvezően fogadták. Az ALA *Lubetzkyt* bízta meg az új szabályzattervezet összeállításával. *Lubetzky* abból indult ki, hogy nem a régi szabályzatot kell javítani, hanem új megfontolás tárgyává kell tenni a katalógus célját és feladatát, és az alapelvek meghatározása után teljesen új szabályzatot kell létrehozni.

1954. februárjában alakult meg az ALA Katalógizálási és Osztályo-

zási szakosztálya keretében a katalógus-revizió bizottsága (Committee on the catalog code revision), amelynek irányító bizottsága 1954/1955-ben széleskörű vitákat rendezett. E viták az alábbi, a revízió irányát meghatározó témákat ölelték fel:²⁸

1. A könyvtár katalógusa elsősorban a keresett könyv megtalálásához nyújt segítséget, azaz elsősorban egy adott cím azonosításának eszköze a könyvtár gyűjteményében, és csak másodsorban tájékoztatási eszköz.

2. A gazdaságosság elvét a katalógus szerkesztésében csak addig szabad hangsúlyozni, amíg az a tényleges tájékoztatási szükségletek kielégítése terén nem idéz elő veszteséget.

3. A szabályzat revízióját végre kell hajtani, tekintet nélkül a szükségessé váló rekatalogizálásra.

4. A javasolt szabályzat a szerzői és címrendszavak szabályait tartalmazza és mint ilyen minden fajta könyvtári anyag szerző-cím katalógusának szerkesztéséhez vezérfonalul szolgál.

Hosszantartó és széleskörű viták zajlottak le mindjárt az alapkérdésről: a katalógus céljáról és feladatairól. Vannak ugyanis, akik a könyvtár egyszerű leltárának tekintik a katalógust és csak annak feltüntetését kívánják tőle, hogy egy adott mű megvan-e a könyvtár állományában. Ezek tagadják, hogy a katalógus egyben tájékoztatási eszköz is és elegendőnek tartják azoknak a címlapon található adatoknak a feltüntetését, amelyek a könyv (példány) azonosításához szükségesek. Mások a katalógust tájékoztatási eszköznek tekintik, és azt várják tőle, hogy különböző felvilágosításokat adjon a mű szerzőjéről, tartalmáról és magáról a könyvről is. Lubetzky helytelennek ítéli a kérdés ilyen felvetését, ez szerint mindkét részről szélsőséges állásfoglalást jelent. Véleményét a katalógus (itt a szerzői betűrendes katalógus) feladatairól az alábbi két tételben foglalja össze:²⁹

1. A katalógusnak biztosítania kell, hogy a kutató megtalálja benne a keresett művet. E minimális munkát jelentő alapfeladat teljesítése nélkül nincsen könyvtári tevékenység.

2. A katalógus tüntesse fel egy mű összes kiadásait és egy szerző összes műveit. E feladat teljesítése jóval több munkát igényel és költségesebb. A könyvtár azonban nem elégedhet meg csupán az első feladat teljesítésével, mivel nem a *könyvet* (a mű fizikai testét), hanem a művet kell katalogizálnia. Lubetzky véleménye szerint is a „katalógus meghatározott gyűjtemény könyveinek bibliográfiája” és mint ilyen kétségtelenül bibliográfiai tájékoztatást nyújt. Meg kell maradnia azonban a bibliográfiai tájékoztatás határai között.

Pontos állomása volt a katalogizálási szabályzatok revíziójának az 1956. évi *Chicago*-i konferencia,³⁰ amely teljes egészében a katalógus szabályzat revíziójának kérdésével foglalkozott.

Ez a konferencia foglalta össze az elhangzott viták összegezésekeképpen véglegesen az 1949-es szabályzat alaphibáit is a következőkben.³¹

1. A szabályzat nem világos alapelveken épül fel, sok felesleges szabályt tartalmaz és közöttük gyakran hiányzik az összefüggés és a következetesség.

2. A szabályzat kísérlet arra, hogy minden előforduló esetre pontos előírásokat adjon, tehát csupán az ún. „törvényesített” katalogizálást mozdítja elő, amelynek főcélja a szabályok pontos alkalmazása, nem pedig a katalógus gyakorlati feladatainak teljesítése.

3. Nincs logikusan megszerkesztve, külön beszél pl. a rendsző megválasztásáról és külön a formájáról.

Általánosan megegyezett a konferencia abban, hogy a kielégítő katalogizálás már *Panizzi* által is felismert legfőbb akadálya az az ellentét, amely a katalógus kettős funkciója között fennáll ti., hogy egy adott mű azonosításának eszköze és, hogy össze kell hoznia az adott mű összes, a könyvtárban található kiadásait és egy szerző minden művét. A konferencia vitái még a következő kérdések körül mozogtak:

1. Van-e ún. „természetes rendsző”, vagy meghatározhatja-e a katalógus szerkezetét egy elvont elv, így pl. a szerzőség elve?

2. Előnyben kell-e részesíteni a dokumentum címlapján szereplő adatokat azokkal szemben, amelyek a mű belsejében találhatók, de a mű bibliográfiai adataihoz tartoznak?

3. Az olvasó igényeit vegye-e a katalogizálás elsősorban tekintetbe, vagy olyan logikai rendszeren alapuljon, amelyet az olvasónak meg kell tanulnia?

Az itt elhangzott vélemények szemléltetően tükrözik az amerikai könyvtárosok különböző véleményét a revízióról. Emellett azonban egységes az állásfoglalásuk abban, hogy nem a régi szabályzat javítását, hanem egy teljesen új, az alapproblémáktól kezdve újból átgondolt katalogusszabályzat létrehozását tartják szükségesnek. A konferencia vitái között különösen érdekes volt R. S. *Angell* probléma-felvetése.³² *Angell* a katalogizálás tárgyát nem a könyvben, hanem az emberi közlés bármiféle formájában látja. A könyv ennek a közlésnek csak egyik szűkebb körű válfaja. Az emberi közlés számos típusa esetében szerző egyáltalán nincs, vagy csak másodrendű a jelentősége. Ezért a címleírás alapjának — ilyen távlatokban — nem is a szerzőt, hanem a címet tekinti. A kérdés felvetése kétségtelenül érdekes, és olyan korszakban, amikor a könyvtár-állomány valóban sok nem könyv-jellegű dokumentummal bővül, nem indokolatlan. Egyelőre azonban *Lubetzky*vel kell egyetértünk, aki a javaslatot azzal hátrította el, hogy ilyen módszerrel visszavezetnénk a könyvtárakat a szabályozatlan katalogizálás korszakának kaotikus állapotába.

A chicagói konferencián már erőteljesen fejeződik ki az a törekvés, hogy a készülő új katalogizálási szabályzat ne csak az USA, ill. az angol-szász nyelvterület könyvtári igényeit elégítse ki, mint korábban, hanem alapja legyen az IFLA által 1954 óta szorgalmazott egységes nemzetközi katalogizálási elveknek is. A konferencián két referátum is foglalkozott a katalogizálás elveinek nemzetközi egységesítésével, ill. ennek lehetőségeivel.³³ Mindkettő a leghatározottabban amellet foglalt állást, hogy az amerikai revízió éppen a nemzetközi egységesítés érdekében a legszorosabban működjék együtt az IFLA megfelelő bizottságával.

1958-ig elkészült és sokszorosítva több részletben meg is jelent az új katalogizálási szabályzat már revideált tervezete. E tervezetet rész-

letesen megvitatta az ALA *San Francisco*-i Konferenciáját megelőző, a Stanford Egyetemen 1958. júl. 9—12. tartott, kifejezetten a szabályzattervezet megtárgyalása érdekében összehívott konferencia.³⁴

A konferencia a következő témákkal foglalkozott:

a) *Általános problémák*. A vita ezen a területen újból az alapkérdés körül forgott: feltétlenül szükség van-e a Lubetzky által megfogalmazott második feladat betöltésére, ti. arra, hogy a katalógus egyesítse-e egy szerzőnek a könyvtárban található összes műveit és egy mű összes kiadásait. Mivel e második célkitűzés megvalósítása sokkal több utánjárást kíván mint az első (az azonosítás biztosítása) ezért tehát sokkal költségesebb, sokan azon a véleményen voltak, hogy meg kell elégedni a Lubetzky által megfogalmazott első célkitűzéssel ti. azzal, hogy a katalógus a könyvek azonosításának és megtalálásának legfőbb eszköze. A szabályzat-tervezet arra az elvre épül, hogy a könyvtárak katalógusai betöltsék a második célkitűzést is. A tervezet szerint a főrendszónak a második célkitűzést kell szolgálnia. Ennek megfelelően vagy a szerző, vagy a cím legyen a főrendező. Részletes megbeszélés folyt arról is, hogy hol kell és lehet címrendszót alkalmazni.

A jelenlevő közművelődési könyvtárak képviselői azt javasolták, hogy mivel számukra a könyvek gyors megtalálása a cél, a második célkitűzést rendeljék alá az elsőnek.

A szabályzat-tervezet a lehető legnagyobb mértékű egyszerűsítést kívánta bevezetni. A beszámolók határozott szabályokat követeltek és hangsúlyozták, hogy a vagylagos megoldások csak nagyon óvatosan alkalmazhatók.

b) *Részletkérdések*. Szó esett a *valódi* és az *álnevek* problémájáról. Különösen heves vitát váltott ki ez a kérdés a közművelődési könyvtárak részéről, amelyek a szabályzattal szemben amellet foglaltak állást, hogy ha a mű álnéven jelent meg, az álnév legyen a rendező, mivel a könyvet nem tudják olyan sokáig visszatartani, míg a valódi nevet ki nem derítik és ennek kiderítéséhez nincs is elég idejük.

Több referátum foglalkozott a *testületi szerzős* művek problémáival, valamint a *sorozatokkal*. A testületi szerzők névváltozásaival kapcsolatban a felvételre négy lehetőség van:

1. az első cím alatt;
 2. az utolsó cím alatt;
 3. azon a címen, amely a kiadvány megjelenésekor érvényben volt;
 4. egy fiktív rendező alatt, amely az egész anyagot együtt tartja.
- Döntés nem született, a konferencia a kérdés további tanulmányozását javasolta. Az utalók alkalmazását azonban mind a négy esetben szükségesnek tartja.

Az új szabályzattervezet már nem tesz különbséget az *intézmények* és *társaságok* között, amely az előbbi szabályzatban annyi következtetésre és bizonytalanságra vezetett. Az intézményeket és társaságokat a nevük alatt veszik fel, csak nevük után, megkülönböztetésül tüntetik fel a földrajzi helymegjelölést. — A testületek nevét illetőleg eltérők voltak a vélemények. Voltak akik a testület eredeti nevén, mások lefordított nevén, ismét mások a „legismertebb” nevén javasolták a mű

felvételét. Lubetzky véleménye szerint a téstületeket hivatalos nevükön kell felvenni.

Elhangzott olyan javaslat is, hogy a *besorolási szabályok* a szabályzat szerves részét képezzék.

A Porosz Instrukciók átdolgozásával kapcsolatos viták

A második világháború befejezése új feladatok elé állította a német könyvtárakat is. E feladatok elodázhatatlanná tették a katalogizálási szabályzat revízióját mindkét Németországban. A háború súlyos veszteségeket idézett elő a nagy tudományos könyvtárak állományában és katalógusaiban. Ezért a háború befejezése után sürgetően szükséges lett a megmaradt állomány katalogizálása, ill. a hiányzó katalógusok pótlása. Az új helyzetben a *P. I.* alkalmazása már nem jelentett gazdaságos megoldást. Az egyszerűsítés kényszere megtörte a hagyományok erejét, még a *P. I.* leghívebb védelmezői is kénytelenek voltak a revízió szükségességét elismerni.

A revízió párhuzamosan folyik mindkét Németországban. 1949-ben megalakult a Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein-Westfalen katalogizálási bizottsága, amely főfeladatának tekintette a *P. I.* revíziós munkálatait. Két évvel később az NDK-ban is létrejött a Katalogizálási Bizottság a Staatssekretariat für Hochschulwesen felügyelete alatt, amely szintén a *P. I.* revízióját tűzte napirendjére. A két bizottság kölcsönösen tájékoztatja egymást munkájáról és eredményeiről. A nyugat-német bizottság szoros kapcsolatot tart fenn a hasonló problémákon dolgozó osztrák és svájci könyvtárosokkal és könyvtárakkal, véleményeiket, tapasztalataikat felhasználja munkájában. A bizottságok készülő tervezeteiket sokszorosított formában, ill. a szaklapok hasábjain hozták nyilvánosságra és vitatták meg konferenciákon, ill. a szakfolyóiratokban.³⁵ A kétféle tervezet közötti eltéréseket *Kraal* és *Vorstius* cikkeiben a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 1954-i évfolyamában találjuk meg.³⁶

A német katalogizálási szabályzat körül folyó viták központjában az anonimák katalogizálásának kérdése, ill. a rendszóválasztás mechanikus, ill. grammatikus elve áll. Ezzel kapcsolatban merül fel a testületi szerzőség kérdése, amely szintén ehhez a problémakörhöz kapcsolható. A mechanikus elv hívei főleg azokra a megnövekedett katalogizálási feladatokra hivatkoznak, amelyeket ma a könyvtermelés mennyiségi növekedése és minőségi változása, továbbá a tudományos kutatás megnövekedett igényei és a művelődés egyre szélesebbkörű demokratizálódása jelent a könyvtáraknak világszerte. Ezeket a feladatokat a régi szabályzat szerint a könyvtárak már nem tudják megoldani.

Ugyanakkor meglehetősen erős még azoknak a könyvtárosoknak a tábora, akik a német könyvtárügy hagyományaira támaszkodva a meglevő katalógusok egységét féltik a radikális reformoktól. Ezért inkább azt vitatják, hogy nincs szükség új szabályzatra, a *P. I.*-t kell csupán modernizálni, hibáit kijavítani és a könyvtárak mai katalogizálási problémáit ezzel is megoldhatók. Bár a mechanikus elv előnyeit szinte kivé-

tel nélkül mindenki elismeri, a katalógusok egysége az a bűvös ige, amely előtt sokan meghátrálnak.

A probléma a háború befejezése után először a brémai könyvtároskonferencián, 1954-ben került napirendre. A vitát a nyugatnémet katalógizálási bizottság átdolgozott szabályzattervezete alapozta meg, amely hosszas viták eredményeképpen azt a kompromisszumos javaslatot tette, hogy a *P. I.* első nominatívusa helyett az *első főnév* legyen a cím rendszava, utána mechanikusan, tehát az adott sorrendben következzenek a cím többi szava.

Már a konferencia fő előadásai: Hermann *Fuchs* és Robert *Samulsky* referátuma is tükrözte a szabályzattal kapcsolatos különböző állásfoglalásokat. Hermann *Fuchs*, aki a háború előtt a *Deutscher Gesamtkatalog* egyik főszerkesztője volt és kitűnő kommentárt készített a *P. I.*-hoz³⁷ elismerte előadásában, hogy a *P. I.* revízióra szorul.³⁸ A revíziót szerinte és *Samulsky* egybehangzó véleménye szerint is az alábbi okok tették szükségessé:

1. A *P. I.* megalkotói, az első katalógusokat készítő és használó könyvtárosok, még tudományos képzettségű filológusok és történészek, akiknek a német nyelv szigorú grammatikáján felépített szabályzat alkalmazása nem okozott különösebb nehézséget. Az első világháború után azonban a katalógizálást egyre inkább az ún. „gehobener Dienst”, a nem tudományosan képzett könyvtárosok vették át, akik már sokkal több nehézséggel tanulják meg és alkalmazzák e szabályokat.

2. A *P. I.* nehézkes nyelvi kifejezése miatt a gyakorlati könyvtárosok sokkal szívesebben használták a kommentárokat, mint az eredeti szöveget.

3. A nyelvészeti előképzettséggel nem rendelkező olvasóknak is nehézséget okoz a katalógus használata.

4. Lényeges változáson ment át a nyelvhasználat az elmúlt 50 évben. A rövidítések, és az értelmezők divatja a nyelvileg alaposan képzett katalógizálót is próbára teszi a rendszó megállapításakor.

5. Jelentősen változtak a kiadványok címei: sok esetben nem fejezik ki a mű tartalmát; sok a mondatcím, és az olyan, amely szinte csupa jelentéktelen szóból áll; gyakran kerülnek fontos adatok a címlap hátlapjára stb.

6. Indokolják az átdolgozást a *P. I.* meglevő fogyatékosai is.

A *P. I.* átdolgozása tehát véleménye szerint is szükséges, de csak átdolgozása, hibáinak kijavítása. Az anonimák katalógizálásának új felfogása: azaz a mechanikus elv alkalmazása és a testületi szerzők bevezetése véleménye szerint nem kívánatos törést idézne elő a katalógusokban, vagy mérhetetlen rekatalógizálási munkát okozna, amelyre a könyvtárak nagy része nem vállalkozhatik. Szerinte a *P. I.* hibái kijavíthatók. Az anonimák kezelésében kétségtelenül fennálló problémák áthidalására pedig azt javasolja, hogy tartsák fenn az ide vonatkozó régi szabályokat is és minden olyan esetben, amikor a rendszó a kétféle szabályzat szerint nem egyezik, alkalmazzanak utalókat.

Fuchs konzervatív álláspontjával szemben *Samulsky*³⁹ határozottan a mechanikus elv bevezetése mellett foglal állást. Vázolva a német ka-

atalogizálási gyakorlat történeti kialakulását, bemutatja, hogy a grammatikus elv milyen mélyen gyökerezik a német könyvtári hagyományban. Megállapítja, hogy ezzel szemben külföldön egyre inkább tért nyert a mechanikus elv alkalmazása, egyre csökkent a grammatikus elvet képviselő P. I. népszerűsége. Arra a kérdésre, hogy elég-e a revízió vagy új szabályzatra van szükség, határozottan az új szabályzat összeállítása mellett foglal állást. Nem ért egyet Fuchs-szal abban, hogy utalók alkalmazásával meg lehetne oldani az anonimák katalogizálásának vajúdo problémáját. Ilyen módon a katalógusok mértéktelenül felduzzadnának és a munka is megkettőződne. Véleménye az első főnevet illetően nem egyezik teljesen a katalogizálási bizottság véleményével. Samulsky a tiszta mechanikus rend bevezetését javasolja oly módon, hogy az első szó legyen a rendszó a névelőkkel és prepozíciókat nem véve figyelembe. A német könyvtárosok nagy része elismeri a grammatikus elv nehézségeit és a mechanikus elv előnyeit, azonban, amint a kérdőívekből kiderül, ragaszkodik a főnévi rendszó elvéhez. Fél a radikálisabb megoldásokat követő rekatalogizáló munkától. Ezért döntött a katalogizálási bizottság amellett, hogy ne az első szó, hanem az első főnév legyen a rendszó. Hangsúlyozza azt is, hogy tökéletes megoldás nincsen, a mechanikus elv alkalmazása is jelent problémákat, ezek azonban eltörpülnek előnyei mellett. Egyetért a testületi szerzőség bevezetésével, akár a Fuchs által javasolt utalásos módszer szerint, akár főlapos felvétellel. Előadása befejező részében a mechanikus elv mellett a következőkkel érvel: A könyvtárosok többsége az egész világon a mechanikus elv mellett döntött, mivel megvannak győződve arról, hogy ez a legracionálisabb megoldás. A mechanikus elvre való áttérés segítené a katalogizálási szabályok nemzetközi egységesítését is. Ami pedig a könyvtári hagyományok tiszteletét illeti, a könyvtárnak valóban ragaszkodnia kell bizonyos mértékben a tradíciókhoz, azonban a tradíció nem idézhet elő stagnálást. A „kontinuitás” nem zárhatja ki az új követelmények kielégítését. Mindent meg kell tenni, hogy a mai követelményeknek eleget tegyünk és ide tartozik a betűrendes katalógus egyszerűsítése is. Régen elmúlt az az idő, amikor az olvasót figyelmen kívül lehetett hagyni. Ma elébe kell menni az olvasónak. A katalógus átszervezésének munkájától és költségeitől pedig nem kell félni, ezek megtérülnek a teljesítmény növekedésével és a használat egyszerűsítésével — fejezi be érvelését Samulsky. Az 1954. évi brémai konferencia visszhangja még sokáig gyűrűzik. A konferencia vitaanyagához szorosan kapcsolódik Wilhelm Bauhuis: *Katalogreformen*⁴⁰ c. cikke, mely kilép a német könyvtárügy kereteiből és egyetemes vonatkozásaiban veti fel a katalogizálás problémáját és a német könyvtárak katalógus-krízisét. Abból a világszerte tapasztalt és általánosan ismert jelenségből indul ki, hogy a könyvtárak a mai könyvtermelés mellett nem képesek a beömlő anyag rendszeres feldolgozására a ma érvényes katalogizálási szabályok szerint. Mindezekelőtt el kell tehát dönteni, hogy az anyagnak milyen része kerüljön rendszeres és részletes feldolgozásra. Ki kell alakítani a részletesen katalogizált, a rövidítetten katalogizált és az egyáltalán nem katalogizált kiadványtípusok kategóriáit. Ezen túlmenően a katalogizálási szabályo-

kat a lehető legegyszerűbbé kell tenni. *Osborn* híres cikkét idézi (*Crisis of cataloging*) és határozottan leszögezi: Irányelvekre, nem részletek pontos előírására van szükség. Rámutat arra is, hogy a szabályok uralma következtében a katalogizálás elszakadt a könyvtár életének egészétől. „A vezető könyvtárosok egyre kevesebbet tudnak a katalogizálásról, a katalogizálók mind kevésbé ismerik a nagyobb összefüggéseket, amelybe a katalogizálás tartozik.” „A katalogizáló osztályok hosszú gyakorlatú katalogizálóikból kikerült vezetőinek gyakran hiányzik az egész fölötti áttekintése, inkább a technika mesterei, mint vezető könyvtárosok. A katalogizáló osztályok izoláltságukban a gyakorlatiatlanság és könnyen a nevetségesség hírébe esnek.” *Bauhuis* a leghatározottabban a radikális reformok híve. *Fuchs*-szal szöges ellentétben a *P. I.*-kat nem tartja kijavíthatóknak, hanem teljesen új megfontolásokat követel az új szabályzat összeállítóiól. Szerinte nem az egyes szabályokat, hanem a katalogizálás előírásainak egész koncepcióját kell megváltoztatni.

Szerinte is az anonimákra vonatkozó paragrafusok a *P. I.* különben kitűnő építményének árnyoldalai. A tárgyi címek kérdésében *Weinreich* 1931-ben elejtett fonalát veszi fel, és teljes meggyőződésével a mechanikus elv elfogadásáért érvel. Sem *Fuchs*, sem a katalogizálási bizottság kompromisszumos javaslatát nem tartja megoldásnak.

Őva int attól, hogy csak azért ne fogadjanak el egy helyesnek elismert szabályt, mert a bevezetése nehézségekkel jár. Az óvás a változtatástól úgysem tartóztatja fel a fejlődést. Ha felismertük, hogy egy szabályt meg kell változtatni, akkor meg kell azt tenni anélkül, hogy megkérdeznénk, milyen lehetőségei vannak alkalmazásának. Véleménye szerint az a javaslat is terméketlen, amely a könyvtárak, főleg a nagy könyvtárak egy részében a *P. I.* fenntartását javasolja.

Mérlegelve az előnyöket és a nehézségeket, mindenképpen a mechanikus elv mellett kell dönteni — vonja le *Bauhuis* a végső következtetést —, a tárgyi rendszóra vonatkozó paragrafusok mellett pedig ki kell dolgozni a testületi szerzőre vonatkozó szabályokat is.

A *brémai* konferencián megindított vitához kapcsolódik keletnémet részről *J. Vorstius*nak, a tárgyi cím rendszavával foglalkozó tanulmánya.⁴¹ Cikke bevezetőjében egyetértően foglalja össze mindazokat a nehézségeket, amelyek a viták során a *P. I.* alkalmazásával kapcsolatban felmerültek. Teljes mértékben egyetért *Samulskyval* és *Bauhuis*-szal a mechanikus elv előnyeit illetőleg és visszavonja 1931-ben az erlangeni könyvtárosnapon *Weinrich* javaslatával kapcsolatban tett megnyilatkozását. Javasolja a mechanikus elv alkalmazására vonatkozó szabályok mielőbbi kidolgozását. A mechanikus elv különböző lehetőségei közül legelőnyösebb megoldásnak azt tartja, ha a rendszó az első szó a névelő elhagyásával, a cím többi szava pedig ezután az adott sorrendben következik.

A nyugat-német katalogizálási bizottság kompromisszumos megoldásáról az a véleménye, hogy bár alkalmazása valamivel egyszerűbb, mint a *P. I.*-é, (mert a nyelvtani függés nem játszik többé szerepet és az értelmezőre vonatkozó különleges szabályok elesnek), mégis sokkal közelebb áll a *P. I.*-hez, mint a mechanikus elvhez, és ennél csak alig

valamivel kevésbé komplikált. Nem éri meg az átállítás költségét és fáradságát.

Egyetért *Bauhuis*-szal a testületi szerző kérdésében is. A döntés előtt azonban szükség van szerinte a testületi szerző alatti besorolás alapelveit részletesen feldolgozó tanulmányra. Egyelőre ő is az utalásos megoldást tartja a legkevésbé kockázatosnak, amely egyben út arra is, hogy a könyvtárak megbarátkozzanak a testületi szerzőség gondolatával.

A mechanikus elvre való áttérést illetően, amely különösen a nagy könyvtári állománnyal rendelkező tudományos könyvtáraknak jelent nagy problémát, azt javasolja, hogy az új olvasói katalógusok mindenestre készüljenek a mechanikus elv alapján. A régi állomány rekatalógizálása kilátástalan vállalkozás volna. Megvan azonban az a lehetőség, hogy e nagy könyvtárak egy bizonyos időpontban lezárják régi katalógusait és újakat kezdjenek az új elv szerint.

Az 1958-i *dortmundi* könyvtároskonferencia vitája, amely már a szabályzat teljes szövegével foglalkozott, újból az alapproblémákhoz tért vissza:⁴² részletes szabályozás kell-e (*Braun*) vagy mindenekelőtt az alapelveket kell tisztázni, és csak azután kerülhet sor a szabályzat részletes kidolgozására (*Bauhuis*). Az új szabályzat az 1954. évi tervezet-höz viszonyítva egy lépéssel már tovább jutott: a grammatikus elvet a mechanikus váltotta fel. A mechanikus rendről folyó vita főleg arra korlátozódott, hogy ennek melyik alkalmazási módját valósítsák meg, azt amelyik a címet a betűk folyamatos sorának, azaz egy szónak tekinti, vagy azt, amelyik a lényeges szavakat kiemeli. A konferencia ez utóbbi mellett döntött.

A P. I. revíziójával kapcsolatos vitákhoz az osztrák és svájci könyvtárosok is hozzájárultak. A viták központjában itt is a rendszó, pontosabban az anonimák rendszóavának kérdése és a testületi szerzőség problémája áll. Különböző megfontolások után az osztrák vezető katalógizálók arra az eredményre jutottak, hogy a katalógusok egységének megőrzése érdekében az első rendszó az első nominativusban álló főnév, vagy főnévként álló szó legyen, a cím többi szava pedig az adott sorrendben kövesse ezt. A grammatikai elv tehát csak az első rendszó megválasztásánál érvényesül, a többi szavak mechanikus rendben követik egymást.⁴³ Ez a felfogás megőrizte az 1954-es nyugat-német álláspontot, amely tulajdonképpen az 1948-as svájci szabályzat álláspontjával azonos.

Hosszabb szünet után 1958-ban, az NDK tudományos könyvtárosainak lipcsei értekezletén újra napirendre kerültek a betűrendes katalógus problémái. A konferencia arról tanúskodott, hogy a rendszóválasztás problémáját sem az elmúlt évek sok vitája, sem az új nyugat-német szabályzat terve nem döntötte el. Bár a mechanikus elv előnyösebb voltával általában mindenki egyetértett, hangsúlyozták, hogy a katalógusoknak új alapon történő átszervezése nincsen nehézség nélkül. Az előadó H. *Deckert* az alkalmazás lehetőségei szempontjából vizsgálja a problémát.⁴⁴ *Vorstius*-szal ellentétben, nem tartja megnyugtató megoldásnak a régi katalógusok lezárását és újrakezdését. Ragaszkodik ahhoz az elvhez, hogy a könyvtárnak legyen egész állományát nyilvántartó egységes betűrendes főkatalógusa. Arra a következtetésre jut, hogy fenn

kell tartani a nagykönyvtárakban a régi betűrendes alapkatalógusok egységét, a mechanikus elv bevezetése csak az olvasói katalógusokban, újonnan létesített vagy kisebb állománnyal rendelkező szak- és közművelődési könyvtárakban ajánlatos. A régi katalógusok esetében a nagykönyvtárak egyelőre maradjanak meg a *P. I.* előírásai mellett. Sem a mechanikus elv gyakorlati megoldását, sem a testületi szerzőség problémáját nem tartja még eléggé tisztázottnak ahhoz, hogy a német nagykönyvtárak erre az útra lépjenek.

Ilyen értelemben foglalt állást a konferencia is.⁴⁵ Azt javasolta, hogy a testületi szerző bevezetését a katalógusokhoz függesztett regiszter formájában oldják meg. Javaslatot tett egy olyan bizottság létesítésére, amelynek feladata a mechanikus rend elveinek kidolgozása és az erre vonatkozó tapasztalatok gyűjtése. Ezért azt javasolták, hogy a közművelődési könyvtárak képviselője is vegyen részt ebben a munkában. A konferencia elhatározta a *P. I.* revíziójának folytatását. Emellett sürgős feladatul jelölték meg a testületi szerzőség szabályainak összeállítását.

A fejlődésnek ez a fordulata a kívülállónak, aki a belső viszonyok részletkérdéseit nem ismeri eléggé, kissé meglepően hat. Nehéz megérteni, hogy miért döntöttek a német kollégák a mechanikus rend előnyösebb voltának elismerésével mégis, a *P. I.* fenntartása mellett. A nyelvi tényezőt nem tudjuk eléggé döntő jelentőségűnek tekinteni, hiszen a közművelődési könyvtárak évtizedek óta alkalmazzák a mechanikus elvet⁴⁶ és a berlini Staatsbibliothek olvasói katalógusával kapcsolatban sincsenek rossz tapasztalatok. Ha tehát lemondanak a mechanikus elv általánosan elismert előnyeiről, amely egyben lépés lenne a német könyvtárügy általuk is kívánt egysége felé, csupán azért, hogy katalógusaik elvi egységét megőrizzék, akkor erre bizonyára okuk van. Nyilván tudatában vannak annak is, hogy e magatartás csupán elodázása, nem pedig megoldása a problémának.

A testületi szerzőség térhódítása

A mechanikus rend és a testületi szerzőség tekintetében az új szabályzatok állásfoglalása az amerikai felfogáshoz igazodva módosult. A grammatikus rend híveinek száma mindinkább zsugorodott, ma már csak a német könyvtárosok között vannak védelmezői. A testületi szerzőség térhódítása, valamivel lassabban ugyan, de szintén bekövetkezett. Az utóbbi évek új katalógizálási szabályai erről a térhódításról tesznek tanúságot.

A testületi szerzőség fogalmának és alkalmazási elveinek tisztázása terén főleg az új francia katalógizálási szabvány hozott jelentős gyakorlati eredményt.⁴⁷ A katalógizálási szabályok átdolgozásának üteme 1949 után gyorsult meg *Franciaországban*, amikor a Bibliothèque Nationale-ban felállították a hivatalos kiadványok osztályát (Service des publications officielles), amelynek főfeladata a Bibliographie de la France hivatalos kiadványokat tartalmazó részének szerkesztése. Ehhez új sza-

bályok kidolgozására volt szükség. Bár a francia könyvtárosok évtizedek óta foglalkoztak a problémával, testületi szerzőt azonban az új szabvány megjelenéséig általában nem alkalmaztak.⁴⁸ 1942-ben Jacques *Dampierre* állította össze a hivatalos kiadványok katalogizálási szabályait;⁴⁹ a Library of Congress szabályzatát követte, anélkül, hogy azt a francia viszonyokhoz alkalmazta volna. Ez és a háborús állapot volt jórészt az oka annak, hogy bevezetésére sohasem került sor. A *Code de catalogage des imprimés communs, dictionnaire des cas* tervezete, amely a Bibliothèque Nationale-ban készült és 1945-ben az AFNOR (Association Française de Normalisation) és a Direction des Bibliothèques de France kettős égisze alatt jelent meg, még *Dampierre* szabályzatára hivatkozik. Az 1948-ban megjelent Pr Z 45—003 számú, lényegében az előbbivel azonos AFNOR szabványtervezet szintén nem nyújtott valamennyi testületi kiadványra érvényes megoldást.

A szabványtervezettel kapcsolatos viták, valamint a Bibliothèque Nationale hivatalos kiadványok osztályának 1949-ben elkészült új szabályzata, jelentős mértékben vitte előre a kérdést. 1951-ben a szakkönyvtárak képviselőivel kibővült az új szabályzat kérdéseivel foglalkozó katalogizálási bizottság (Commission du Code de catalogage), és elhatározta, hogy az eddigi viták eredményeit és a könyvtárak tapasztalatait felhasználva, lemond az AFNOR Z 45—003 szabványról és olyan új szabványtervezet kidolgozásához fog, amely jobban felhasználja a francia könyvtárak eddigi tapasztalatait, összhangban van a francia közigazgatás szerkezetével és a könyvtári katalógusok terveivel. A bizottság határozata alapján először az alapelveket dolgozták ki, majd részenként elkészítették és kiadták a legfontosabb fejezeteket.

A bizottság az új szabályzathoz a következő alapelveket fogadta el:⁵⁰ a tudományos könyvtárak igényeihez alkalmazkodik és a legteljesebb bibliográfiai adatok közlését a főlapon tartja szükségesnek. Ugyanakkor lehetőséget ad az egyszerűsítésre is. Megtartja a főlap elvét még akkor is, ha a könyvtárak sokszorosítják katalóguscéduláikat. A bizottság alapvető feladatának tartja az anonímák, a szerző és a testületi szerző fogalmának meghatározását. Hangsúlyozza az éles különbséget az anonimák rendszavai és a tárgyszavak között és fenntartja a betűrendes szerzői, az anonima és a tárgyi katalógusok különállását.

Siettetten az új szabályzat elkészítését, különösen a testületi szerzőség problémájának végleges megoldása érdekében, az 1952-ben felállított külföldi művek központi katalógusa is. E központi katalógushoz 1952-ben sokszorosított utasítás jelent meg a testületi szerzők katalogizálásáról, amely 1953-ban a kongresszusi kiadványokra vonatkozó szabályokkal egészült ki. Ez a kiadvány a Direction des Bibliothèques de France és a Bibliothèque Nationale közös munkája, amelyet 1953-ban a katalogizálási bizottság megvizsgált és néhány módosítással elfogadott. Ezt a tervezetet adta ki az AFNOR a Pr. Z 44—060 számú szabványtervezetében 1954-ben, amely 1955-ben szabvány alakjában meg is jelent.⁵¹ A testületi szerzőre vonatkozó katalogizálási szabványnak a címeírás szabvány teljes szövegétől elkülönített kiadását főleg az indokolta, hogy meg kellett szüntetni azt a bizonytalanságot, amely a különböző, előze-

tes szabályzatok következtében a testületi szerzőség kezelésében előállott. Emellett a francia könyvtárosok fontosnak tartották, hogy a katalogizálási szabályzatokról, és a testületi szerzőről nemzetközi síkon folyó vitákon mielőbb állást foglaljanak.

A katalogizálási bizottságnak a címek leírásáról szóló új szabályzata 1957-ben a NFZ 44—050 számú szabvány formájában jelent meg.⁵² A szabvány jellemző vonása, hogy inkább irányelveket ad sok példával, és nem törekszik minden részletkérdés pontos szabályozására. A szerzős művek és az anonimák rendszavait tárgyaló szabályzat ezután fog megjelenni.

A szabályozás két síkon történt: az általános és főleg a tudományos könyvtárak igényeit szem előtt tartó szabályzat mellett egyszerűsített szabályzatot is adott ki a Direction des Bibliothèques de France a kisebb könyvtárak számára, egyelőre a teljes szabályzat elkészültéig, ideiglenes formában.⁵³

A testületi szerzőség további térhódítása mutatkozik meg az új svájci szabályzatban is. 1947-ben készült el és 1948-ban jelent meg a svájci nemzeti könyvtár új szabályzata, amely a régi gyakorlattól eltérően a testületi szerzőre vonatkozó szabályokkal bővült.⁵⁴ A testületi szerzőség elismerésének egyik oka az volt, hogy az anonim címek áttekinthetlenné váltak a nagykönyvtárak katalógusaiban és e problémát a legtöbb külföldi szabályzat a testületi szerzőség bevezetésével oldotta meg. Az új szabályok kidolgozásában részben az ALA szabályait, részben pedig az új francia katalogizálási szabványt vették figyelembe. Azt a problémát, hogy mikor kell a testületi szerzős művet a testület neve és mikor a földrajzi fogalom neve alatt katalogizálni, a svájci szabályzat úgy dönti el, hogy minden olyan hivatalos testületet, amelynek területi jellege van, a meghatározott földrajzi név alatt kell felvenni. Ezzel elkerüli az ALA 1949-es szabályzatának bizonytalanságait, de nem követi az új francia szabványt sem, amely határozottan amellet foglal állást, hogy az intézményeket, társaságokat stb. saját nevük alatt kell katalogizálni.

Úgy látszik tehát, hogy elvben egyre több szabályzat fogadja el a testületi szerzőséget. A testületi szerző rendszavának meghatározása tekintetében azonban a kép meglehetősen változatos.

A katalogizálás új szempontjai a Szovjetunióban, Lengyelországban és Magyarországon

A katalogizálás módját világszerte befolyásoló tényezőkhöz, amelyeket a nyomdatermékek szinte számbavehetetlen mennyiségében és az olvasóközönség egyre szélesedő körében jelöltünk meg, a szocialista országokban új tényező is járul. A szocialista tervezdaság a tudományos életben is bizonyos tervszerűséget hoz létre, amely a tudományos könyvtárak számára a tudományos tervek teljesítésének előmozdítását teszi központi feladattá. Ugyanakkor a szocialista művelődéspolitikai társadalom nevelésével bizza meg a közművelődési könyvtárakat. E kü-

lönböző feladatok megoldása, a gyorsan megnövekedett olvasótábor különböző műveltségű rétegeinek kielégítése, sokszor megnehezíti az egységes katalogizálási szabályok kialakítását. Főként ezzel magyarázható, hogy a szocialista országok többségében külön szabályzat készült a tudományos és a közművelődési könyvtárak számára. E szabályzatok azonban alapelveikben egységesek, az egyszerűsítés csupán a közművelődési könyvtárak számára nélkülözhetőbb adatok elhagyásában, a címleírás szövegének tagolásában stb. fejeződik ki. (A nem szocialista államok között egyedül *Franciaországban* található hasonló megoldás. Az *NDK*-ban elvi különbség van a tudományos és a közművelődési könyvtárak szabályzata között.) Amilyen mértékben fejlődik azonban a közművelődési könyvtárak általános tájékoztatási munkája, a kétféle szabályzat olyan mértékben közeledik egymáshoz. A *szovjet* katalogizálási bizottság éppen most dolgozik azon, hogy a közművelődési és a tudományos könyvtárak katalogizálási szabályzatát egymáshoz közelebb hozza.

Mind a tudományos, mind a közművelődési könyvtárak szempontjából fontos a katalógus áttekinthetősége, világossága. A rendsző kérdése tehát éppen ezért különös jelentőséget kap. Ebből a szempontból érdemes szemügyre venni e szabályzatokat vagy szabályzattervezeteket. Teljességre ebben az esetben sem törekedhetem. Néhány jellemző példa elég lesz a problémák ismertetéséhez.

A rendsző kérdésével foglalkozik a szovjet katalogizálási szabályzat átdolgozását végző bizottság is. A több részből álló egységes katalogizálási szabályzat első része, a könyvek katalogizálása, 1949-ben jelent meg, mint az 1941-ben megalakult könyvtárközi katalogizálási bizottság munkájának eredménye.⁵⁵ A szabályzatot több részből álló sorozatnak tervezték, amely a könyvek és a periodikák katalogizálási szabályai mellett magában foglalja a különleges könyvtári nyomtatványok (zeneművek, térképek, grafikai művek stb.) katalogizálási szabályait is. A szabályzatnak eddig hat része jelent meg.⁵⁶ Az összeállítók főfeladatuknak a használat egyszerűsítését tekintették. Már az előző szabályzat a rendszőválasztás mechanikus elvét követte és alkalmazta a testületi szerzőség fogalmát. Az új szabályzat átvette a két alapelvet, a testületi szerzőség alkalmazásával kapcsolatos nehézségek azonban arra a következtetésre juttatták, hogy alkalmazását korlátozni kell.

Az állomány jobb tartalmi feltárása érdekében vezette be az 1949-es szabályzat a művek analitikus feltárásáról szóló szabályokat.

Az első rész elkészülte után merült fel az az igény, hogy külön előírások szabályozzák a kisebb könyvtárak címleíró munkáját és az ajánló bibliográfiák címeit. Az 1953-ban megjelent szabályzat⁵⁷ fokozott mértékben törekedett az egyszerűsítésre, elveiben azonban azonos volt a nagykönyvtárak számára kiadott szabályzattal.

E kétféle szabályzat a központi katalogizálásban is kétféle vonalat eredményezett: a Könyvkamara a nagykönyvtárak számára készült szabályzat szerint szerkeszti nyomtatott katalóguscéduláit, a Lenin Könyvtár pedig az egyszerűsített szabályzat szerint az annotált katalóguscédu-

lákat. E kettősség azonban bizonyos nehézséget okoz olyan könyvtárakban, ahol mindkétféle katalóguscédulát használják.

Éppen a katalogizálási szabályzatok kettőssége volt az a tényező, amely a szabályzat módosításának, a két szabályzat közelebbhozásának szükségességét felvetette. A könyvek címleírására vonatkozó rész most van átdolgozás alatt.⁵⁸ Az átdolgozás általános szempontjai a következők: a címleírás tartalmazzon a műre vonatkozó minden fontos tájékoztatást, tekintet nélkül arra, hogy hol és milyen formában található ez az adott műben. A rendsző olyan egyszerű legyen, amilyen csak lehet és ezt a gyakorlatilag nem igazolható szabályok elhagyásával kell elérni. A katalógus használatát maximális mértékben kell megkönnyíteni. A részletek tekintetében is főleg a rendsző problémája foglalkoztatja a szerkesztőséget. Új szabályok készülnek a szerkesztők által összeállított művek (gyűjtemények) rendszaváról, módosított szabályok a testületi szerzőről, amelyek főleg a testületi szerzőség korlátozására irányulnak. Egyes, eddig testületi szerző alatt felvett műveket az új szabályzattervezet a cím alatt vesz fel. Döntéseiben a szerkesztőség tekintetbe vette az olvasók igényeit is. Az összegyűjtött tapasztalati adatok alapján a bizottság úgy döntött, hogy a szerkesztő neve alatt veendő fel az alábbi művek: biográfiai és bibliográfiai lexikonok, általános lexikonok, nyelvi szótárak: a természettudomány, a technika különféle reference művei; olvasókönyvek, iskolai szöveggyűjtemények és kézikönyvek. Címük alatt vehetők fel a mintatanítási vezérfonalak, szabályzatok, technikai kézikönyvek stb. Egyelőre még vitatott a folklór gyűjtemények kérdése. A szerkesztőség azt javasolja, hogy az eredeti gyűjtéseket a szerkesztő, a más gyűjteményekből történt válogatásokat a cím alatt kell felvenni.

Az átdolgozásra vonatkozó javaslat részletesen körvonalazza a testületi szerzőség eseteit is. E kérdés eldöntésében is súlyosan esett latba, hogy az összegyűjtött tapasztalatok szerint az olvasók hogyan keresik ezeket a műveket. A különböző megfontolások és viták a testületi szerzőség erős korlátozását eredményezték. Így például a második kiadás tervezete a hatóságok utasításait, rendeleteit címük alatt iratja le. Csúppán az országos jelentőségű miniszteri rendeleteket kell a kibocsátó hatóság neve alatt felvenni.

A rendsző szempontjából igen jelentős az új tervezetnek az a célkitűzése, hogy pontosan megállapítsa a kiadványtípusok kategóriáit, meghatározza az egyéni szerző és szerkesztő, a testületi szerző, az alrendsző, a formai címrendsző fogalmát. Fontos rendelkezéseket tartalmaz a tervezet a melléklapok tekintetében is. Hogy elkerüljék a katalógusok túlságos felduzzadását, a melléklapok alkalmazását általában a könyvtár, illetve az állomány nagyságától és a katalógusok rendszerétől teszik függővé.

Lényeges intézkedéseket hoz az új szabályzattervezet a mű tartalmi elemeinek közléséről is. Részletesen szabályozza, hogy hogyan kell felvenni az antológiákat, ha egy vagy több szerző művét tartalmazzák. Tipusonként egyes esetekben a jegyzetben kell felsorolni az összes műveket, más típusok esetében csak a fontosabbakat. Bizonyos esetekben

kiemelik az antológia egyes részeit. Hasonló módszert javasol a szabályzat a többkötetes művek tartalmának feltárásában is.

Az új szabályzat kétségtelenül sok érdekes újítást tartalmaz. Nincs tudomásunk arról, hogy a végleges szöveg elkészült volna.

Az utóbbi időben napirendre kerül a katalógusszabályzat átdolgozásának problémája *Lengyelországban is.*⁵⁹ Az 1949-es kiadású szabályzat lényegében *Grycz* szabályzatának rövidített szabályzata azzal a jelentős újítással, hogy a grammatikus elvről áttér a mechanikusra: az első főnév helyett az első szó lesz a rendszó. E szabályok azonban ma már kissé elavultak, átdolgozásuk ellenére is. A mostani átdolgozás folyamán a szabályzat három változatban készül: a tudományos nagykönyvtárak, a szakkönyvtárak és a közművelődési könyvtárak számára. Az első kettőt a nemzeti könyvtár, a harmadikat a könyvtárak főigazgatósága dolgozza ki. A régi szabályzathoz viszonyítva a legfőbb változások itt is a rendszó terén találhatók. Így például: a besorolás a lengyel, és nem a latin ábécé szerint történik; összetett szavak esetében a szó első tagja a besorolás alapja; az irodalmi vagy tudományos átdolgozásokat az átdolgozó neve alatt veszik fel. Az új szabályzat a könyvek és a folyóiratok katalogizálási szabályai mellett ki fog térni a sorozatok, az aprónyomtatványok és egyéb különleges könyvtári kezelést igénylő dokumentumok címleírási szabályaira is; ezek közül a kéziratok, a régi könyvek, a térképek és a metszetek katalogizálására vonatkozó szabályok már elkészültek.

Az 1952-ben kötelező érvénnyel megjelent *magyar szabvány*⁶⁰ kétségtelenül jelentős mértékben járult hozzá a magyar katalogizálási gyakorlat egységesítéséhez. Ezt az OKBK szabályzatai még nem tudták elérni. Az új szabályzat elkészítése 1945 után vált sürgős feladattá, amikor a magyar könyvtárügy átszervezése a szocialista könyvtárpolitika célkitűzései szerint, fokozottan kívánta meg az egységes katalogizálási szabályzatok megteremtését.

A szabványt megelőzően az OKK egy olyan szabályzatot kívánt kiadni, amely magyarázataival, példáival alkalmas lesz arra, hogy kezdő katalogizátorok kezében tankönyv szerepét töltsse be. Ez a tervezet 1950-ben sokszorosításban, 1951-ben pedig csekély változtatásokkal nyomtatásban meg is jelent.⁶¹ Kiindulópontja az 1944-es OKBK szabályzat volt, ennél azonban jóval részletesebb. Az 1951-es kiadás előszavában megszívlelendő tanácsokat ad a címleíróknak: „Amikor a címleíró a címleírást készíti, gondoljon a közönségre.” „Legyen tudatában annak, hogy a katalógust a közönség számára készíti. Szánja a címleírást mindig az olvasónak könnyű útbaigazító kalauzul.” Az olvasó igénye és érdeke tehát olyan mértékben került előtérbe, amint eddig katalogizálással kapcsolatban még soha.

Ez a tervezet célkitűzésének megfelelően, nemcsak szabályokat rögzít, hanem magyarázatokat is tartalmaz. A hiányzó magyar nyelvű katalogizálási kézikönyvet szándékozott pótolni. Bár a szabályzatnak ez a formája nem ment át a közhasználatba, magyarázatai még ma is, a szabvány mellett is, hasznos útmutatást adnak a kezdő katalogizálóknak.

1951 után egyre inkább az a nézet vált uralkodóvá, hogy a szabály-

zat kötelező érvényének biztosítása érdekében a katalogizálási szabályoknak szabvány formát kell adni. Az 1952-es szabvány az OKK tervezetéhez viszonyítva, rövidebb terjedelme ellenére jelentős kiegészítéseket tartalmaz. (A sorozatok, periodikák, különböző nem könyv jellegű dokumentumok leírásának szabályaival és az analitikus címléírás szabályaival bővült.) Tagolása áttekinthetőbb, logikusabb, a fogalmak meghatározása világosabb. Vonatkozik ez különösen a testületi szerző kategóriáinak meghatározására.

A szabvány csak a legfontosabb szabályokat tartalmazza, magyarázatok nélkül. Erre egyrészt a szabványforma kényszerítette az összeállítókat, másrészt pedig az a megfontolás, hogy a szabályzatot a könyvtárak széles köre használhassa, beleértve a közművelődési könyvtárakat is.

A szabvány megjelenése óta meglehetősen háttérbe szorult a katalogizálási szabályok problémája. Kétségtelen, hogy a katalogizálási gyakorlat számára nem kívánatos a szabályok gyakori változtatása. A szabvány korrekciójának problémáját azonban mégis érdemes lenne újból napirendre tűzni. A nemzetközi méretekben folyó revíziós munkák bizonyára szolgálnának számunkra is néhány tanulsággal. Utalok itt elsősorban a *Szovjetunió*ban folyó munkára, amelynek egyik jellemző vonása a testületi szerzőség alkalmazásának korlátozása, illetőleg a fogalom pontos meghatározása. Tanulságosak az ezzel kapcsolatos amerikai megfontolások is. Át kellene gondolnunk a szabványt abból a szempontból is, hogy előírásai szerint készülő hazai katalógusaink vajon megfelelnek-e a szocialista művelődés és a tudományos kutatás szükségleteinek, illetőleg az olvasók igényeinek. E tekintetben vizsgálatokat kellene végezni, mind a közművelődési, mind a tudományos könyvtárakban.

A katalogizálási szabályok nemzetközi egységesítésének gondolata és az IFLA tevékenysége

A katalogizálási szabályzatok átdolgozásának felsorolt példái azt tanúsítják, hogy a napjainkban lezajló viták nagy többsége, főként az egy országon belüli egység megvalósítására irányul. Ugyanakkor azonban egyre inkább előtérbe kerül az az igény is, hogy a rohamosan specializálódó tudományok, főként pedig egyes időszakos tudományágak (természettudomány, technika) nem nélkülözhetik a szakirodalom nemzetközi bibliográfiai összefoglalásait. Ezek a bibliográfiák, valamint az országhatárok kereteit túllépő könyvtárközi kölcsönzés már a nemzetközi méretekben egységes katalogizálás megteremtését sürgetik.

A katalogizálási szabályok nemzetközi egységesítésének gondolata először századunk elején jelentkezik az ALA 1908-as szabályaival kapcsolatban.⁶² James C. M. Hanson, a szabályzat összeállítója 1910-ben, a Levéltárosok és Könyvtárosok Brüsszeli Kongresszusán (Congress of Archivists and Librarians Bruxelles 1910.) elmondott beszédében azt javasolja, hogy az 1908-as angol-amerikai szabályzat szolgáljon alapul a nemzetközi szabályzathoz.⁶³ A vita tovább folytatódott 1911-ben, a

hamburgi német könyvtárosértekezleten, ahol R. Kaiser kijelenti, hogy a testületi szerzőség és az anonimák kezelésében az amerikai és a német álláspont között megnyilatkozó nagy különbség miatt Hanson javaslata aligha valósítható meg.⁶⁴ Az 1912. évi müncheni német könyvtáros konferencia még jobban elmélyíti az ellentéteket. Hanson javaslatának nem lett fogantója, nem jött létre az általa javasolt bizottság sem.

A katalógizálás nemzetközi egységének gondolata újból 1929-ben Rómában, az első könyvtári és bibliográfiai világkongresszuson merül fel Z. Tobolka előterjesztésében.⁶⁵ Felújítva a régi vitát arra a következtetésre jut, hogy mivel a nemzetközi szabályzat létrehozása alig lehetséges, az adott körülmények között elégedjünk meg az egységesítésnek bizonyos formális elemeivel. A katalóguscédula formájában, a transliterációban és a címléírás szerkezetében javasol egységesítést. E javaslatok közül csupán a katalóguscédulák egységes nemzetközi formátuma valósult meg, a másik kettő még ma is nyitott probléma.

A második világháború utáni időszak újra alkalmasnak látszik arra, hogy a közvélemény a katalógizálás nemzetközi egységének gondolatával foglalkozzék. *Frauentorfer* végső következtetésében az egység megvalósítását nem tartja lehetségesnek.⁶⁶ Vele szemben *Ahlstedt* nemcsak lehetségesnek tartja, hanem megfogalmazza a sokat vitatott nemzetközi egység lehetséges elvi alapjait is.⁶⁷ Az egység megvalósulását azonban *Ahlstedt* is attól teszi függővé, hogy sikerül-e az angolszász és a német szabályzat közötti különbséget áthidalni.

A katalógizálás nemzetközi egységének lelkes híve S. R. Ranganathan, aki több cikkében majd a „*Headings and Canons*” című könyvében foglalkozik a nemzetközi szabályzat lehetőségével.⁶⁸ Őt nagyobb jelentőségű katalógizálási szabályzat (az ALA 1949-es szabályzata, *Cutter: Rules for a dictionary catalog*, a vatikáni könyvtár szabályzata, a *P. I.*, és saját katalógizálási szabályzata) összehasonlítása után lehetségesnek tartja a nemzetközi egységesítést abban az esetben, ha a könyvtárosok „előítéletek nélkül” fognak a probléma megoldásához. A könyvtárosoknak azt a félelmét, hogy mi történjék azzal a hatalmas könyvanyaggal, amely most a régi rendszer szerint katalógizálva foglal helyet a könyvtárak katalógusaiban és raktáraiban, azzal a javaslattal igyekeznek eloszlatni, hogy a rekatalógizálást összeköti az állománynak bizonyos válogatásával. Véleménye szerint csak az élő irodalom kerüljön rekatalógizálásra, a többi maradjon változatlanul. Ezzel az eljárással, amelyet „osmosis”-nak nevez, elérhető, hogy nemcsak a katalógusok újulnak meg, de megfiatalodik a könyvtárak állománya is. A klasszikus könyvtári szemlélet előtt ez a megoldás valószínűleg merésznek látszik. Várható az ellenvetés, hogy ilyen módon a kutatónak vagy a tájékoztatást nyújtó könyvtárosnak esetleg két helyen kell a keresett könyvet megnéznie. Az ilyen idővesztés azonban véleményünk szerint elenyésző ahhoz a munkamennyiséghez képest, ami az egész meglevő állomány rekatalógizálását jelenti.

Erősödött a katalógizálás nemzetközi egységesítésének gondolata a második világháború után megindult revíziós munkák következtében is. A legtöbb nagyobb arányú revíziós munkából kiviláglik az a törek-

vés, hogy legalább egyes kérdésekben találjanak nemzetközileg is elfogadható egységes megoldást.

Ilyen légkörben ült össze az IFLA zágrábi konferenciája 1954-ben és határozta el, hogy megkísérli létrehozni a katalogizálás nemzetközi egységét. E célból bizottságot szervezett, amelyet azzal a feladattal bízott meg, hogy kísérelje meg az egymásnak ellentmondó elvek egyeztetését. A bizottság arra a két problémára összpontosította figyelmét, amely a legtöbb vitát váltotta ki: az anonimák rendszavára és a testületi szerzőre.

A következő évben, az IFLA brüsszeli kongresszusán, a bizottság beszámolt munkája eredményeiről.⁶⁹ Megállapította, hogy a két megvizsgált kérdésben bizonyos közeledés volt tapasztalható. Hangsúlyozta, hogy nem tekinti feladatának a nemzetközi szabályzattervezet kidolgozását még az anonimák és a testületi szerzőség tekintetében sem. Munkája csupán az érvényben levő szabályok vizsgálatára szorítkozik. Az a célja, hogy kielemezze ezek alapelveit, kapcsolatba hozza a folyamatban levő revíziós munkákkal és javaslatot tegyen a különböző szabályzatok közötti megegyezésre. Jelentésében összehasonlító vizsgálat tárgyává teszi a testületi szerzőség és a tárgyi rendszó problémáját a vizsgálat alá vett szabályzatokban. A vizsgálatokból azt a következtetést vonja le, hogy a szabályzatok nem alapulnak világosan megfogalmazott elveken. Egyelőre úgy látja, hogy lehetetlen részletekbe menő megegyezést elérni.

Az IFLA katalogizálási bizottságának titkára A. H. *Chaplin* 1956-ban a chicagói ALA konferencián, beszámolva a probléma állásáról és a bizottság munkájáról megállapította,⁷⁰ hogy a bizottság csak kis lépéssel haladt előre a vállalt feladatok teljesítésében. Munkája azért nem lehetett eredményesebb, mert nem folytatott közvetlen tárgyalásokat a nemzeti szabályzatokért felelős szervekkel és úgy foglalkozott a két központi problémával, hogy előzetesen nem egyezett meg az általános kérdésekben. A bizottság munkája tehát nem volt eléggé szervezett és megfelelőképpen előkészített. Véleménye szerint — a jobb szervezettség érdekében — olyan bizottságokra volna szükség az egyes országokban, amelyek a szabályzatok nemzetközi egységének megteremtését tekintik céljuknak. Ez a kérdés egyik oldala. Másrészt olyan nemzetközi bizottságot kellene létrehozni, amelyben hivatalból helyet foglalnának a különböző országos bizottságok tagjai. Ha a revízió hosszabb ideig elhúzódna, létre kellene hozni a bizottság állandó titkárságát. *Chaplin* azt is hangsúlyozta, hogy nemzetközi szempontból változatlanul a rendszó kérdése a legfontosabb kérdés. A nemzetenként, könyvtáranként készített katalóguscédulák csak akkor lesznek nemzetközileg is használhatók, ha legalább a rendszó tekintetében sikerül nemzetközileg egységes elveket teremteni.

Az eddig elért eredmények azt mutatják, hogy még sok tárgyalásra, az érdekeltek gyakori, közvetlen kapcsolatára van szükség ahhoz, hogy a nemzetközi egység létrejöjjön. Az egység egyik legfontosabb feltétele azonban az, hogy minél több ország katalogizálói járuljanak hozzá saját munkájukkal is a közös alapelvek kidolgozásához. A nemzetközi célokra

szánt szabályzat csak így lesz általánosan elfogadható. Csak így várható eredmény az IFLA 1961-re tervezett konferenciájától, amely a katalógizálás nemzetközi egységének problémáját tűzte napirendjére.

Jegyzetek

1. A katalógizálási szabályok történeti kialakulásáról szóló legfontosabb irodalom: Strout, Ruth French: *The development of the catalog and cataloging codes.* = *Libr. Quart.* 1956. 26. vol. 4. No. 254—275. p. *Handbuch der Bibliothekswissenschaft.* 2. verm. und verbess. Aufl. 2. Bd. 248—250. p.
2. Jewett, Charles C.: *Smithsonian report on the construction of catalogues of libraries, and of a general catalogue and their publication by means of separate, stereotyped titles with rules and examples.* Washington 1852.
3. Cutter, Charles Ami: *Rules for a printed dictionary catalogue.* 1876.
4. Delisle, Leopold: *Instructions élémentaires et techniques pour la mise et le maintien en ordre des livres d'une bibliothèque.* Paris.
5. Dziatzko, Karl: *Instruktion für die Ordnung der Titel im alphabetischen Zettelkatalog der Universitätsbibliothek Breslau.* 1886.
6. Fumagalli, Giuseppe: *Cataloghi di Biblioteche ed indici bibliografici.* Firenze 1877. *Codice della schedatore.* c. rész.
7. *ALA Cataloging rules for author and title entries.* 1908.
8. *Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der Preussischen Bibliotheken vom 10. Mai. 1899.* 2. Ausgabe in der Fassung vom 10. August 1908.
9. Samulsky, Robert: *Die gegenwärtigen Probleme des alphabetischen Katalogs in Deutschland.* = *Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein-Westfalen.* *Mitteilungsblatt.* 1954. N. F. 4. Jg. 3/4. H. 52. p.
10. Gradmann, Robert: *Über des Ordnungswort im AK.* = *Zentralbl. f. Bibl. Wesen.* 1908. 25. Jg. 289—302. p.
11. Weinreich, Wilhelm: *Die grammatikalische Reihenfolge der Ordnungsworte nach den Preussischen Instruktionen.* — *Zentralbl. f. Bibl. Wesen,* 1931. 48. Jg. 495—502. p. és az ezt követő vita 502—505. p.
12. A német közművelődési könyvtárakban használt katalógizálási szabályzatok kialakulásának történetéről Bergtel, Lotte—Huberichter, Joachim: *Die neuen Anweisungen zur Anlegung des alphabetischen Kataloges in allgemeinen öffentlichen Bibliotheken.* = *Bibliothekar.* 1951. Vol. 5. 615—621. p. c. cikkének bevezető része nyújt rövid tájékoztatást.
13. *Richtlinien zur Herstellung des alphabetischen Verfasser-Kataloges.* Leipzig 1924. Deutsche Zentralstelle für Volkstümliches Büchereiwesen.
14. *Anweisungen für den alphabetischen Katalog der Volksbüchereien.* Leipzig 1928. Einkaufshaus für Büchereien.
15. *ALA Cataloging rules.* A preliminary edition. 1941. Part I.: *Entry and heading.* Part II.: *Description of book.*
16. *The crisis is cataloguing.* = *Libr. Quart.* 1941. 11. évf. 393—411. p. Önállóan is megjelent.
17. *Rules for descriptive cataloging in the Library of Congress.* (Adopted by the American Library Association.) Washington 1947.
18. *ALA Cataloging rules for author and title entries.* 2. ed. Chicago 1949.
19. Piggott, Mary: *Cataloguing principles and practice: an inquiry. Lectures delivered at a Vacation Course of the University of London School of Librarianship and Archives in March 1953.* London 1953.

20. *Biblioteca Governative Italiane. Regole per la compilazione del catalogo alfabetico.* Roma. 1922.
21. Barberi, Francesco: *Catalogue code revision in Italy.* = Unesco Bull. f. Libr. 1958. 12. Vol. 5/6. No. 116—117. p.
22. *A központi címjegyzék katalogizálási szabályai.* Bp. 1928.
23. *A címfelvétel szabályai.* Kiad. az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ. Bp. 1944.
24. Fitz József: „Magyar Könyvkötészet 1936.” = Magyar Könyvészet 1936. Kiad. az Orsz. Széchényi Könyvtár. Bp. 1939. XV—XVI. p.
25. Bienkowski, Władislaw: *Revision of cataloguing rules in Poland.* = Unesco Bull. f. Libr. 1958. 9. Vol. 10. No. 211. p.
26. Novikova, G. A.—Vaszilevszkaja, V. A.: *Podgotovka novogo izdanija edinüh pravil opiszanija king.* = Szovetszkaja Bibliografija. 1955. Vüp. 38. 7—22. p.
27. Lubetzky, Seymour: *Cataloging rules and principles. A critique of the ALA rules for entry and a proposed design for their revision.* Washington 1953.
28. Wright, Wyllis E.: *A report of progress on catalog code revision in the United States.* = Toward a better Cataloging code. Chicago 1957. Wright, Wyllis E.: *Catalog code revision in the United States.* = Unesco Bull. f. Libr. 1955. 9. Vol. 7. No. 136—138. p.
29. Lubetzky, Seymour: *The function of the catalog.* = College and Research Libr. 1956. 17. évf. 213—215. p.
30. A konferencia előadásai megjelentek: *The Library Quart.* 1956. 26. Vol. 4. No. továbbá: *Toward a better cataloging code. Papers presented before the twenty-first annual conference of the Graduate Library School of the University of Chicago.* June 13—15. 1956. Ed. Ruth French Strout. Chicago 1957. Univ. Press. 116 p.
31. Chaplin, A. H.: *Chicago cataloging conference.* Unesco Bull. f. Libr. 1957. 11. Vol. 4. No. 84—86. p.
32. Angell, Richard S.: *The need for a new United States code.* = Library Quart. 1956. 26. Vol. 4. No. 318—330. p.
33. Osborn, Andrew D.: *Cataloging and cataloging codes in other countries today.* = Libr. Quart. 1956. 26. Vol. 4. No. 276—285. p. Chaplin, Arthur H.: *A universal cataloging code.* = Libr. Quart. 1956. 26. Vol. 4. No. 327—347. p.
34. *Institute on catalog code revision. A composite report.* = Library Resources and Techn. Serv. 1959. 3. Vol. 2. No. 123—140. p.
35. A nyugat-német új szabályzattervezet eddig megjelent részei: 1951: 1—32. § és 161—170. §. szerzői nevek; 181—230. §. tárgyi cím; 171—180. §. és 230—241. §. besorolás az ábécébe. Ezt vitatta meg az 1954. évi brémai konferencia. 1957-ben elkészült és 1958-ban megjelent a tervezet teljes szövege fotooffset nyomással 50 példányban, amelyet további megvitatás céljára a nyugat-német, osztrák és svájci könyvtáraknak és könyvtárosoknak küldtek meg. Ezt a változatot vitatta meg a nyugat-német könyvtárosok 1958 évi fuldai konferenciája. — Az NDK katalogizálási bizottsága az új tervezet alábbi részeit adta ki: 1952: 1—25. § (Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 1952. 66. Jg. 9/10 H. 329—343. p.) 1954: *Regeln für den alphabetischen Katalog an wissenschaftlichen Bibliotheken.* Entwurf. Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 1954. 68. Jg. 1/2 H. 37—63. p. 1956: *Regeln für den alphabetischen Katalog an wissenschaftlichen Bibliotheken.* Entwurf des Berliner Instruktionscusschusses. 1—56. §. Berlin 1956. 55. p.
36. Kraal, Walter: *Über den neuen Berliner Katalogisierungsentwurf.* = Zentralbl. f. Bibl. Wesen 1952. 66 Jg. 11/12. H. 416—418 p. és Vorstius, Joris: *Bericht über die Katalogkommission.* = Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 1954. 68. Jg. 1/2. H. 32—34. p.

37. *Kommentar zu den Istruktionen für die alphabetischen Kataloge der Preussischen Bibliotheken.* 2., durchges. Aufl. Wiesbaden 1958.
38. Fuchs, Hermann: *Für und wider die Preussischen Istruktionen. Referat gehalten auf dem Bibliothekartag in Bremen 1. Juni 1954.* — Zeitschr. f. Bibl. Wesen u. Bibliogr. 1954. 1. Jg. 3. H. 173—184. p.
39. Samulsky, Robert: *Die gegenwärtigen Probleme des alphabetischen Kataloges in Deutschland.* = Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein-Westfalen. Mitteilungsblatt 1954. 4. Jg. N. F. 3/4. Nr. 49—62. p.
40. Bauhuis, Wilhelm: *Katalogreformen.* — Zeitschr. f. Bibl. Wesen u. Bibliogr. 1954. 1. Jg. H. 185—208. p.
41. Vorstius, Joris: *Die Ordnung der Sachtitel im alphabetischen Katalog.* — Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 1955. 69. Jg. 3/4. H. 90—100. p.
42. Pflug, Günther: *Bericht über die eingegangenen Stellungnahmen zu den „Regeln für den alphabetischen Katalog“.* — Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein-Westfalen. Mitteilungsblatt. 1959. 9. Jg. 1. H. 10—19. p.
43. Kammel, Karl: *Österreichische Katalogisierungsvorschriften.* — Biblos. 1957. 6. Jg. 4. Nr. 156—159. p. Vontobel, M.—Vuilleumier, E.: *Catalogue code revision in Switzerland: new instructions issued by the Swiss National Library.* = Unesco Bull. f. Libr. 1957. 11. Vol. 8/9. No. 200—202. p.
44. Deckert, Helmut: *Probleme der alphabetischen Katalogisierung.* Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 1958. 72. Jg. 2/3. H. 117—133. p. (Az NDK Könyvtárosainak az 1958. ápr. 11—12-én Lipszében tartott konferenciáján elhangzott referátum.)
45. Deckert, Helmut: *Probleme der alphabetischen Katalogisierung. (Bericht über die Tätigkeit der Arbeitskreise.)* = Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 1958. 72. Jg. 2/3. H. 86—88. p.
46. A német közművelődési könyvtárak katalogizálási szabályainak történetéről összefoglalást ad: Bergtel, Lotte—Haberichter, Joachim: *Die neue Anweisungen zur Anlegung des alphabetischen kataloges in allgemeinen öffentlichen Bibliotheken.* = Bibliothekar, 1951. 5. Vol. 615—621. p. — Az érvényben levő szabályzat, amely az 1938-as szabályzatra épülve a mechanikus elvet alkalmazza: *Der alphabetische Katalog in allgemeinen öffentlichen Bibliotheken. Anweisungen.* 2. veränderte Aufl. Leipzig 1955.
47. A testületi szerzőre vonatkozó újabb kutatások eredményei a köv. művekben találhatóak: Ranganathan, S. R.: *Corporate headings.* = Libri. 1955. 6. Vol. 1. No. 1—21. p. Verona, Eva: *A historical approach to corporate entries.* = Libri. 1956. 7. Vol. 1. No. 1—40. p. Ruysen, Yvonne—Honoré, Suzanne: *Les collectivités-auteurs et le catalogage des publications officielles.* = Bull. Bibliothèques de France. 1956. 1. Ann. 2. No. 85—101. p. Verona, Eva: *Novi pogledi na neke probleme korporativnog autorstva.* (Új nézetek a testületi szerzőség egyes kérdéseiről.) Bibliotekar (Beograd). 1958. 4. Cs. 244—250. p. *Institute on Catalog Code Revision. A composite report.* Library Resources and Tech. Serv. 1959. 3. Vol. 2. No. 123—140. p. A stanfordi egyetemen tartott konferencia összefoglaló jelentése, amelynek a testületi szerzőre vonatkozó részei jelentősen járulnak hozzá a probléma tisztázásához.
48. A készülő új francia szabályzat előzményeire vonatkozó történeti áttekintéshez: Ruysen, Yvonne—Honoré, Suzanne: *Les collectivités — auteurs et le catalogage des publications officielles.* = Bull. Bibliothèques de France. 1956. 1. Ann. 2. Vol. 85—101. p. és Salvan, Paule: *Catalogue code revision in France.* = Unesco Bull. f. Libr. 1956. 10. Vol. 7. No. 155—160. p.
49. Dampierre, Jacques de: *Les publications officielles des pouvoirs publics. Etude critique et administrative.* Paris 1942.
50. Salvan, i. h.

51. *Norme Française. Z 44—060. Documentation. Les catalogues alphabétiques d'auteurs et d'anonymes. Choix des vedettes.* Collectivités-auteurs. Paris, 1955. október. A szabályzatnak már tervezet formájában is élénk nemzetközi visszhangja volt. Az új amerikai szabályzattervezet szerkesztője, Scymour Lubetzky, részletesen ismertette a Library of Congr. Inform. Bull.-ben. 1954. 13. Vol. 15. No. (Appendix).
52. *Norme française. Z 44—050. Documentation. Les catalogues alphabétiques d'auteurs et d'anonymes. Rédaction de la notice catalographique.* Paris, 1957. janvier.
53. *Instructions sommaires pour l'organisation et le fonctionnement des bibliothèques publiques. I. Établissement des catalogues.*
54. A szabályzat ismertetése: Vontobel, W.—Viulleumier, E.: *Catalogue code revision in Switzerland.* = Unesco Bull. f. Libr. 1957. 11. Vol. 8/9. No. 200—202. p.
55. Novikova, E. A.—Vaszilevszkaja, V. A.: *Podgotovka novogo izdanija edinüh pravil opisanija knjig.* = Szovetszkaja Bibliografija, 1955. Vüp. 38. 7—22. p.
56. *Edinüe pravila po opisaniju proizvedenij pecsati dlja bibliotecsnuh katalogov.* Cs. 1—4. Moszkva 1949—1954. Gosz. Ordena Lenina Biblioteka SzSzSzR im V. I. Lenina.
Cs. 1., vüp. 1.: *Opisanie knjig.* 1949. 334. s.
Cs. 1., Vüp. 2.: *Organizacija alfavitnogo kataloga knjig.* 1952. 48 s.
Cs. 2. *Opisanie periodicseszkih izdanij.* L., Gosz. publicsnaja biblioteka im M. E. Szaltükova-Scsedrina. 1954. 131 s.
Cs. 3. *Opisanie kartograficseszkih izdanij.* L., Gosz. publicsnaja biblioteka im. M. E. Szaltükova-Scsedrina. 1950. 50 s.
Cs. 4. *Opisanie notnuh izdanij.* 1952. 64 s.
Azóta megjelent:
Cs. 5. *Opisanie pecsatnoj grafiki.* (Avt.: O. B. Braszkaja.) Leningrad 1953. Publicsnaja Biblioteka M. E. Szaltükova-Scsedrina. 90 s.
Cs. 6. *Szpecialnüe vidü tehniczeszkih izdanij.* Moszkva 1957. Knizsnaja Palata 118. p.
57. *Edinüje pravila opisanija proizvedenij pecsati dlja katalogov nebolsih bibliotek i bibliograficseszkih ukazatelej.* Moszkva 1953. Goszkuł'tproszvetizdat. 175 s. Izd. 2. 1954.
58. *Revision of cataloguing rules in the Soviet Union.* = Unesco Bull. f. Libr. 1955. 9. Vol. 11/12. No. 237—240. p.
59. Bienkowski, Wladislaw: *Revision of cataloguing rules in Poland.* = Unesco Bull. f. Libr. 1955. 9. Vol. 10. No. 211—212. p.
60. MNOSZ 3424—1952. *Könyvtári címleírási szabályok.* Bp. 1952. Ua. Könyvtári és könyvtári vonatkozású szabványok gyűjteménye. Bp. 1954. 24—122. p.
61. *A katalogizálás szabályai. Tervezet. I. rész. Újkori nyomtatott művek címleírása és beosztásuk a betűrendes katalógusba. Összeáll.: OKK.* Bp. 1950.
A katalogizálás szabályai. Tervezet. I. rész. Újkori nyomtatott könyvek címleírása. Bp. 1951. OKK.
62. *A kérdés története: Ahlstedt, Valter: Unit cataloguing.* = Libri 1950. 1. Vol. 2. No. 113—170. p. *Chaplin, A. H.: A universal cataloging code.* = Libr. Quart. 1956. 26. Vol. 4. No. 337—347. p.
63. *Congrès International des Archivistes et Bibliothécaires, Actes.* Brussels, 1910. 60—71. p.
64. *Kaiser: Vergleichung der englisch—amerikanischen Katalogregeln mit der preussischen Instruktion und die Frage einer internationalen Einigung.* = Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 1911. 28. Jg. 412—430. p.

65. Tobolka, Z.: *Projet d'un code international de règles catalographiques in Primo Congresso Mondiale delle Biblioteche e di Bibliografia. Atti* (Roma 1929.) Vol. 2. 121—152. p.
66. Frauendorfer, Sigmund: *Internationale Einheitskatalogisierung? Hemmnisse und Möglichkeiten.* Josef Bick Festschrift. Wien 1948.
67. Ahlstedt, Valter: *Unit cataloguing*, — Libri 1950. 1. Vol. 2. No. 113—170. p.
68. Ranganathan, S. R.: *International cataloguing code: its scope and the first step.* = Abgila 1953. 3. Vol. 4. No. 141—158. p. Ranganathan, S. R.: *IFLA Working Group on cataloguing.* = *Annals of Library Science* 1955. 2. Vol. 4. No. 112—116. p. *Headings and canons. Comparativ study of five catalogue codes.* Madras—London, 1955.
69. *IFLA working group on the coordination of cataloguing principles. Report on anonyma and corporate authorship.* = Libri. 1956. 6. Vol. 3. No. 271—298. p.
70. Chaplin, A. H.: *A universal cataloging code.* = *Libr. Quart.* 1956. 26. Vol. 4. No. 337—347. p.

На пути к интернациональному единству каталогизации

А Р А Н К А Р А Ц

Статья дает обзор проводимых во всем мире работ по переработке правил каталогизации, а также деятельности ИФЛА в интересах интернациональной стандартизации правил. Она не ставила целью полноту и распространяется только на самые важные тенденции, которые рассматривает в их развитии. Примечания ее указывают заодно и основную литературу отдельных проблем.

Автор считает каталог общественным явлением, возникновение которого вызвалось такими историческими и общественными условиями, как рост производства книг, демократизация культуры, а вследствие этого расширение публичности библиотек. Создание правил было вызвано также определенными общественными явлениями, среди которых одним из важнейших является общественная претензия на более точное раскрытие фондов библиотек.

Первыми правилами каталогизации в современном смысле являются правила *Паницци*. На возникновение этих правил в большей мере воздействовал буржуазно-демократический характер английского общества, которое захотело обеспечить раскрытие фондов для более широких кругов читателей. Правила *Паницци* выдвигают почти все проблемы современной каталогизации. Вслед за ними, во второй половине прошлого века возникает длинный ряд правил каталогизации (правила *Джует* и *Кеттер*, правила *Library of Congress*, правила *Делил*, *Дэйацко*, *Шреттингер*, *Фумагалли*). Очередь замыкают правила АЛА и немецкие правила, т. н. *Прусские Инструкции*.

Статья анализирует затем обстановку возникновения и характеристичные черты *Прусских Инструкций* и правил АЛА с особым учетом на отношении их к анонимам и проблему коллективного авторства.

Прусские Инструкции применением грамматического принципа следовали традициям немецких научных библиотек. Между тем, водворение грамматического принципа придало правилам, в начале XX века, некоторый аристократический характер. Факт, что составители правил решились на грамматический принцип, объясняется не только традиционностью немецких библиотекарей, но и феодально-капиталистическим характером тогдашнего немецкого общества, которому это воз-

зрение было по вкусу. Поэтому и не добились в начале успеха критики, подвергнувшие критике именно эти правила Прусских Инструкций с более практической и демократической точки зрения. (*Градман, Вейнрейх*). Значительное изменение правил впоследствии затруднено также двумя выдающимися библиографическими органами а именно *Berliner Titeldrucke* и *Preussischer* (позже *Deutscher*) *Gesamtkatalog*. Прусские Инструкции водворились, впрочем, во многих странах, имевших связи с германским библиотечным делом, а особенной популярностью пользовались до первой мировой войны. Мысль переработки правил возникла только в послевоенные годы второй мировой войны.

В связи с правилами АЛА от 1908 года статья отмечает, что американские библиотекари восприняли задачу библиотеки и каталогов более практически. Тот практицизм и желание удовлетворить полнее затребования читателей, характеризуют правила АЛА. Выражают это механический принцип выбора порядкового слова, применение коллективного авторства и другие указания, служащие удовлетворению запросов читателей. С другой стороны, именно тот практицизм имел результатом не всегда логическую, местами развинченную конструкцию правил. Именно это, а также недостаточные ответы их на прочие вопросы практики, вызвали необходимость ревизии.

Оба правила имели эпохальное значение в истории каталогизации. Они не только способствовали осуществлению единой каталогизации, а по их образцу зарождалась и отдельные национальные правила и оформились английская и немецкая школы каталогизации. Период зарождения национальных правил падал преимущественно на время между двумя мировыми войнами. Статья приводит в пример итальянские, венгерские, польские, австрийские и советские, как первые и общегосударственные правила каталогизации.

По окончании второй мировой войны усиленно развернулась ревизия правил каталогизации, тем самым проблема правил снова выдвинулась на первый план. Ни издание правил АЛА от 1949 года не удовлетворило требования. Произнесенная в 1953 году критика *Лубецкого* поставила проблему правила опять на повестку дня предложив разработку новых правил. Комиссия АЛА по каталогизации поручила *Лубецкому* разработку новых правил. Из дискуссий, проведенных в связи с ревизией американских правил, статья обстоятельно занимается материалом конференции состоявшихся в *Чикаго* (1954) и в университете *Стенфорд* (1958).

Статья занимается затем проектами и дискуссиями, связанными с переработкой *Прусских Инструкций*. Необходимость переработки *Прусских Инструкций* возбудила проблемы рекаталогизации, возникшие в период после второй мировой войны, вследствие военных разрушений. В Германской Демократической Республике и Германской Федеративной Республике существуют отдельные комиссии каталогизации занимающиеся переработкой *Прусских Инструкций*. В центре дискуссий стоят преимущественно правила, относящиеся к порядковому слову анонимов. В ГФР, в новом проекте от 1958 г., уже победил механический принцип. Между тем общественное мнение не одинаково рассуждало об объеме переработки. Есть люди, которые считают лишь переработку и поправление старых правил уместными, но другие (*Баулиуз*) рекомендуют новую формулировку задач каталогизации, а со ответственю с этим и новую разработку правил. Конференция научных библиотекарей в ГДР, состоявшаяся в 1958 году в *Лейпциге*, — в противоположность прежней позиции *Фортиуса* считавшей переход на принцип первого слово (механический принцип) обоснованным, — рекомендовала переход на механический принцип только в библиотеках с небольшим фондом, а прежде всего в новосозданных специальных библиотеках. Конференция предложила также дальнейшее обсуждение вопросов механического принципа и коллективного авторства.

Статья в дальнейшем показывает новые французские и швейцарские правила, подчеркивая связанные с коллективным авторством решения.

Из социалистических стран статья занимается работами, проводимыми в Советском Союзе и Польше. Статья указывает на то, что по программе социалистической библиотечной политики, каталог должен в усиленной мере учитывать читателей. В каталогизации доказывается это частью в выборе порядкового слова, а частью в внесении в усиленной мере элементов содержания. Интересам читателей служит в итоге также стремление к упрощению правил.

В связи с выпущенным в 1952 году венгерским стандартом каталогизации статья выражает сожаление о том, что проблемам каталогизации в последних годах не было уделено достаточное внимание. Хотя стандарт, несомненно, в большей мере способствует единству каталогизации, а предлагаемые им решения в общем удовлетворительны, все же он нуждается в небольших коррекциях. Следовало бы проверить стандарт и с той точки зрения, как он выполняет требования социалистической библиотечной политики. По поводу проверки было бы уместно использовать выводы дискуссий по ревизии.

Завершающая часть статьи посвящена идеи интернациональной стандартизации каталогизации, при том затрагивает и старания комиссии ИФЛА по каталогизации в отношении стандартизации. К осуществлению единства каталогизации, по мнению автора необходимо, чтобы как можно больше каталогизаторов разных стран содействовало осуществлению общего дела и как можно теснее становилась связь между заинтересованными сторонами.

Towards an international uniformity in cataloguing practice

ARANKA N. RÁCZ

The study reviews the world-wide activity aimed at the revision of cataloguing rules and also the activity of IFLA towards the promotion of international uniformity in cataloguing. It does not attempt a complete survey, it merely touches upon the most important trends and considers them in their development. The notes include the most important literature on the various questions.

The author looks upon the catalogue as a social phenomenon, caused by historical and social factors, such as the growth in book production, the spread of culture and the consequent broadening of the public basis of libraries. The existence of cataloguing rules is also due to social factors, the most important of which was perhaps the demand of society for a more exact revelation of the stocks of libraries.

The first cataloguing rules, in the modern sense of the word, were compiled by *Panizzi*. The formulation of these rules was greatly influenced by the bourgeois-democratic character of English society at that time, inspired by the wish of making the stocks of the libraries accessible to an increasing number of readers. *Panizzi's* rules reflect almost all the problems presented by modern cataloguing practice. Later, in the second half of the last century, a great variety of cataloguing rules were formed, such as the rules of *Jewett* and *Cutter*, the code of the Library of Congress, the rules of *Delisle*, *Dziatzko*, *Schrettinger*, *Fumagalli*, etc. The last two in this series were rules of the ALA and the German regulations generally known as *Prussian instructions*, issued in 1908.

The study analyzes the circumstances responsible for the formulation of the *Prussian instructions* and the ALA rules, and briefly describes their characteristic features, giving particular consideration to the special problems caused by anonyma and works of corporate authorship.

The *Prussian instructions* — by applying the grammatical principle — followed the traditions of the German research libraries. The re-affirmation of the grammatical principle at the beginning of the 20th century lent, however, the rules a certain isolated character. The fact that the experts compiling the rules decided in favour of the grammatical principle, was due not only to the respect of German librarians for traditions, but also to the feudal-capitalistic character of German society at that time. Hence the first experts (*Gradmann, Weinreich*) who criticized these principles from a more practical and democratic point of view, failed in their attempts at a revision. At a later date, the fundamental revision of the *Prussian instructions* was made impossible also by two bibliographical enterprises of great significance: the *Berliner Titeldrucke* and the *Preussischer* (later *Deutscher*) *Gesamtkatalog*. The *Prussian instructions* gained ground in many countries where librarianship was closely related to Germany; they were widely popular before the first world-war. The necessity for a revision of these rules was realised only in the years following the second world-war.

In connection with the ALA cataloguing rules the article points out that American libraries adopted a more practical attitude towards the task of libraries and catalogues. This practical point of view and a desire to take into account the demands of the readers characterizes the ALA rules. This is expressed by the adoption of the mechanical principle in the heading for anonyma, in works of corporate authorship and in other cases serving the convenience of the readers. On the other hand, this practical point of view resulted in a certain inconsistency and a somewhat loose construction of the rules. These facts and the inability to solve several problems arising from the new practice called forth the necessity of later revisions of these rules.

The ALA rules and the *Prussian instructions* were of epoch-making importance in the history of cataloguing. They not only promoted uniformity in cataloguing procedures within national or linguistic boundaries, but following their example, national codes were established and as a result, the English and German schools of cataloguing came into being. This development took place in the period between the two world-wars. As examples the Italian national and the Vatican code, the Hungarian, Polish, Austrian and Soviet cataloguing rules are cited as the first uniform cataloguing rules of a nation-wide validity following in the footsteps of the *Prussian instructions* and the ALA rules of 1908.

After the second world-war, a new movement aimed at the revision of cataloguing rules was started, bringing the problem of cataloguing codes into the foreground again. But the revised edition of the ALA rules (1949) failed to satisfy the requirements, and *Lubetzky's* criticism in 1953 caused the question of establishing a new code to be put on the agenda again. The cataloguing committee of ALA entrusted *Lubetzky* with the elaboration of the revised rules. Among the discussions concerning the revision of the American rules, the author gives particular attention to the Conference in Chicago (1954) and to the Conference held at Stanford University in 1958.

The study continues by describing the projects and discussions in connection with the revision of the *Prussian instructions*. In the period following the second world-war, the re-cataloguing problems consequent upon war damages, necessitated the revision of the *Prussian instructions*. Cataloguing Committees were established, both in the German Democratic, as well as in the German Federal Republic, to deal with the problems of the revision. The discussions were chiefly concentrated on the questions of the headings for anonyma. In the draft accepted by the West-German Committee in 1958 the mechanical principle was adopted. But public opinion was divided on the extent of the revision. There were experts who

held that the improvement of the old rules would suffice, while others, such as Bauhuis, recommended the reconsideration of the tasks of cataloguing and the elaboration of an entirely new code. On the occasion of the Leipzig Conference of scientific librarians in 1958, the adoption of the mechanical principle was recommended only to libraries of small stocks and to newly founded special libraries. This Conference also suggested that further consideration be given to questions of the mechanical principle and corporate authorship.

The article also describes the new French and Swiss cataloguing rules, especially their procedure in the case of corporate authorship.

As to the revision of cataloguing in the socialist countries, the study outlines the work of revision carried on in the Soviet Union and Poland. It is pointed out that in compliance with the tasks of socialist libraries, the catalogue should increasingly take into account the interests of the readers; this should be reflected in the choice of headings and in a greater emphasis on elements concerned with the subject in the entry. The endeavour to simplify the rules also serves the interests of the readers.

In connection with the Hungarian cataloguing rules, published in 1952 as a national standard, the author points out that in the last years the interest of the librarians turned to the general adoption and application of this standard rather than to the revision of certain paragraphs. Although the cataloguing standard, no doubt, greatly contributed to the increased uniformity in this field and the solutions presented have been considered satisfactory, minor amendments are still required. It should be investigated how far the cataloguing standard is consistent with the requirements of socialist library policies. Conclusions should be drawn from the general discussions in connection with the revision of cataloguing rules throughout the world.

In the last chapter of the study the author discusses the idea of the international uniformity of cataloguing and the efforts of the IFLA Cataloguing Committee in this direction. To reach this uniformity it seems necessary that many cataloguers from various countries of the world should co-operate in the common work, and efforts should be made to bring about a close collaboration of the committees interested in the question.